

Редакція Вахтанга.

ანდერძი ზიარეული. ესე რომე
ვინცა შენთანა შენგან გადი-
დებული კაცი იყოს და შენ-
გან პატივცემული, მის ამაზა-
გსა მისი ძვირი და ავი არ გა-
უგონო, ამისთვის რომე ვინცა
პატივს დასდებ, ყუალანი მას
დაქიშდებიან და დამტერდე-
ბიან და რა კელმწიფის წყა-
ლობა მაზედ ნახონ, ჩხუბითა
და ეშმაკურის ქართულით ამას
ეცდებიან, რომე ანუ ბეზლო-
ბითა ანუ წყლიანობითა დრო
შემოიგდონ და კელმწიფესა
გუნება გამოუცვალონ და ამა-
სობაშიგან, რაც მათი გუნე-
ბის ნატრა იყოს, ისი გაუ-
სრულდეს (სტრ. 23).

კარი ზიარეული. გაფრთხილები-
სათვის ჩხუბიანისა და აკენა კა-
ცისა. კელმწიფემან მან რაი ქუ-
ეყნის მპყრობელმან უბრძანა
მას ფილუაი ბრძენსა, ვითა
პირველის ანდერძის ნაწერი ეს-
რეთ იყო, ვითა რა კაცმან წი-

Редакція Орбелиани.

ანდერძი ზიარეული. ესე რომე,
რომელსაც ყმათაგანსა და კელ-
ქვეშეთა თავი გამოეჩინოს,
სხვის სიტყვით მისის სიდიდის
სახელის დამცირობას ნუ და-
უჯერებ, ამისთვის რომ, ვინც
მეფეთაგან გადიდდება, ყოველ-
კაცი მას გაუქიშდება და ეცი-
დებიან თავისი ბატონის სამ-
სახურს დააშორონ, და კელ-
მწიფის წყალობა მაზედა არ
დამტყიცოს და ტყუილითა და
კერკითა მის წახდენას ასრე ეც-
დებიან. მისის სახელოს შოგ-
ნისათვის სწავლის სიტყვებს შე-
მოიღებენ და მოსალორებელის
რჩევით ასეთებს მოახსენებენ,
მეფის გუნება¹⁾ მას ზედა გა-
მოსცვალონ და თავისი ნდო-
მა აღასრულონ (№ 3183 სტრ.
41=იზდ. Чконія, სტრ. 34).

კარი ზიარეული. რიდი ორ-კენა
კაცისა და მიუხდობელისაგან. რაი-
დაბიშლიძე ფილჰუაი ბრძენს
უბრძანა: პირველის ანდერ-
ძის წერილი ეს იყო, რომე
თუკა კაცი ვინმე თვისისა მე-
პატრონისა წინ სამაახური

¹⁾ Въ изданіи Чконія გონება.

ნაშე კელმწიფეთა პატივი და-
იდვას, ყოველი კაცი იმას ამ-
ტერდეს და ქიშპობა დაუწყოს
და მრავალნი მოსატყუარნი
სიტყუანი უთხრან მანამდისი, სი-
ნამ კელმწიფის ტკილი თვალი
და გული მაზედან გამოუცვა-
ლონ. მაშ კელმწიფე უნდა, რომე
ჩხუბიანსა და ენად ავსა კაცსა
გაუძღვებდეს და ყურსა არა მი-
უპყრობდეს, რა შეიტყოს რო-
მე ცარიელი გაკეთებისაგან და
შემგონებელისა არ იყოს, თა-
ვის გუნების ალაგსა და მიდა-
მოსა არა შემოაუშვას, არცა
დაიჯეროს. და მე ბარამან ამას
მოველი, ამისი შესატყვისი ქარ-
თული გითხრა და ამა არაკის
სიტყუა გამოგიცხადო: ეინცა
კელმწიფეთა კარსა გაკეთებუ-
ლნი კაცნი იყუნენ, სიტყუანი
მტყუანნი ჩხუბიანისა ენისანი,
და აწყისი მისის ეშმაკობისა და
მოყუარე და მტერი, ერთად
ყოფნა და გაყრა ნუხსით მით-
ხრა. ბრძენმან ბარაჰმანს მოა-
ხსენა: კელმწიფეთა მუდამი წე-
სი ყუელა მაგ ანდერძითა არის,
და კელმწიფემან თუ ჩხუბიანი
კაცი არა შეაშინა, უფროსი
თავისი საკელმწიფო ააოხროს
და დააქციოს, და მისი დიდი
ჴიანი თვით კელმწიფესაცა ე-

წადგეს და მისის წყალობით
თავ-ჩენილი შეიქმნას, შური-
თა და სიქიშპით მისნი ამხანა-
გნი აუმტერდებიან და მის წაკ-
დენას ეცდებიან, და კერკით
მის-ზე კელმწიფის გულს გამო-
სცელიან. მეფეთაგან წესია, შე-
მასმნელსა და ეშმაკთ მოყვა-
რეს კაცს ყური არ მიუპყრას,
გასინჯოს, მოიცადოს და გუ-
ლის-კმა ჰყოს, ბეზღება. სიბო-
როტისა კიდე არა არის რა,
რომე მათ სიტყვას არ ისმენ-
დეს და არც დაიჯეროს. აწ
ბარამანთან ეს სავედრებელი
მაქვს, რომე ამისი შემსგავსე-
ბულნი იგავნი მითხრას: რომე
ერთის კაცის სიტყვა რა კელმწი-
ფის წინ სათნო იყოს, მას შური-
თადა შესმენით ერთგულის სიდი-
დის საფუძვლის შერყევა, მტრი-
სა და მოავისაგან მისი დაშო-
რების საქმე რაგვარად იქმნე-
ბისო. ბარამან მოახსენა: მეფეთ
საფუძველთ სიმტკიცე მაგა ან-
დერძითა დამყარებულა: თუცა
კელმწიფემან მაზეზღართა და
მეშურნეთა და ავ-ენა კაცთა
მისი სიბოროტე, შესმენა და
ავ-სიტყვაობა არ მოაკვეთინა,
ბედნიერობის მარიგებელთა და
ერთგულთა სამსახურისაგან
კელს ააღებინებენ და წაახდე-

ცეს და მის თემსა და ქუეყანასა და, რა ჩხუბიანი კაცი ორთა მოყუარეთა შუა შემოვიდეს, მაშინვე მათი საბოლოო აგსა და უკუღმართსა საქმესა დაეზას, ისრე ვითარცა მას ლომსა და კარსა დაემართა. და კელმწიფემა ჰკითხა, როგორ ყოფილა? ჩემსა მზესა ყველა უკლებლად მიამბეო (стр. 61—62).

ნენ, და რა ისინი სამსახურს დაშორდებიან, კელმწიფისა და ქვეყნის დასაკლისი იქმნება. ჩხუბიანმა და მეშურნემ რა ორს მოყვარეთ შუა სამდურავისა და გულ-კლებისა გზა პოოს, მათში სამდურავი და დაშორებება გაგრძელდების, როგორათაც ლომსა და კარს მოუკდაო. რაიმ ჰკითხა, როგორ ყოფილაო? (№ 3187 стр. 80—изд. Чконія, стр. 67—68).

აჩაკი კეზიძის თქვა. იყო ერთი დედალ-მამალი მტრედი და ისინი მოკრეფდენ შემოდგომის პირს მარცვალსა და სკამდენ ზამთარში. და მოაგროვეს მარცვალი ერთს შემოდგომასა და ერთი ორმო აავსეს, და ერთს დღეს წაიღია მამალი სხვაგან და დედალი შინ დარჩა, და როსცა შეაგროვეს, მაშინ ის მარცვალი ნედლი იყო და იმ ორმოში გახმა მარცვალი და დაიკლო. მოვიდა მამალი და ნახა, რომ აკლია ორმოსა, ეგონა შეჭმა დედლისაგან და სცემა დედალსა: ეს ამისთვის

კეზიძის თქვა აჩაკი. უთქვამთ: ორთა ტრედთა გაზაფხულ თეისად საზრდოდ მრავალი მარცვალი ¹⁾ რამე შეაგროვეს და ერთსა ადგილსა საზამთროდ შეინახეს. მარცვალი იგი ტენიანი იყო, დასხვილებული, და რა ზაფხულ სიცხის ჰაერი ²⁾ მოვიდა, მარცვალი გაკმა და საზომსა მოაკლდა. მამლი ტრედი სხვაგან იყო, და რა მოვიდა, ნახა, საზრდელსა მოჰკლებოდა, დედალსა მას ეკრტიმლებოდა და ეტყოდა: ესე მარცვალი ზამთრისათვის (საზრდელად) შეეკრიბეთ, რა ყინ-

¹⁾ Этого слова нѣтъ въ изд. Чконія.

²⁾ Въ печатномъ: ჰარი

შევაგროვე, რომ როსცა მოვიდეს ზამთარი და აღარა იშობოდეს რა, მაშინ ვსჯამოთ, შენ ახლავ შეგიჭამია, სცემა, და დედალი იფიცედა, მაგრამ არ უჯერებდა. მერმე ცოტახანს უკან მოვიდა ზამთარი, და დანამდა ორმო და, როგორც პირველ ორმო სავსე იყო, ისრეე აივსო. და მაშინ, რა ნახა მამალმან, ინანა გალახვა: ცუდად ვსცემე და დავკარგე ჩემი მეუღლეო, იმის გაყრისათვის ტიროდა და იტყოდა: მოშორებო მოყუარისა ავია, უარესი ეს, რომე ჭკვიანი მალე არ უნდა აჩქარდეს და გაუსინჯავად საქმე არ უნდა დაიჭიროს, და რომელიც აჩქარდეს, მას დემართოს სინანული, როგორც იმ ტრედს დემართა. კელმწიფემ ბრძანა: თუ მე ჩემს ბრძანებაში აეჩქარდი და დავაშავე, მაშ უნდა შენ კელი შეგენახა, მაგრამ შენ მაშინვე მოჰკალ, ახლა ჩავლილია, გაუშვი და გაათავე, ნულარ ჩამადებ ჭირსა. მოახსენა ვეზირმა: სამი ვინმე ჩადგდებს კაცსა ჭირსა: ერთი ეს რომ ვინმე შევიდეს ომსა უფიქროდ და

ვასა შინა ველარა გვეპოვნა რა, და თოვლს ყოველივე მოეცემა, მაშინ გამოგვეზოგა; დროსა ამას მთა და ბარი ნაყოფითა სავსეა, აწ შენ ესრად შეგიჭამია და ჭკეასა და ცნობასა¹⁾ გარდამხდარხარ? დედამა ფიცა: ამისგან არა მიმიკლია რა და არცა რა მიგემებია. მამალი რა მარცვალთ მოკლებულსა ხედვიდა, ფიცსა არ უჯეროდა, სცემდა და ელალებოდა, და რისხვით გააძო. რა მოზამთრდა და ნოტიობა შეიქნა, მარცვალი დანედლდა, დასხვა და პირველსავე საზომსა მოვიდა. მამალმა ტრედმა სცნა მისი მოკლებისა მიზეზი რაჲ ყოფილიყო, საყვარლისა გაყრისათვის ტირილი და ვაება შექმნა და შეჭირვებული მალლისა კმითა გვრინედა და იტყოდა: მოყვარის მოშორებისა სიმწარე ძნელი ყოფილა, მაგრამ ესე მისგან უძნელესია, რომე სინანულსა სარგებელი აღარა ჰქონდესო. ამა არაკისა სარგებელი ესე არს, რომ ჭკუათ მყოფელი კაცი საქნელსა საქმეზედ არ აჩქარდეს, რომე მას ტრედსავით გაყრისა ცე-

¹⁾ Въ печат. ცოდნას.

უშიშრად და გაუფრთხილებ-
ლად, მეორე ეს, რომელ-
სა არა ჰყვანდეს ცოლშვილი
და დაიწყოს მპარაობა და და-
გროვოს მრავალი, და ვერც
თვითან შეკამოს და დარჩეს
იმის ცოდვაში; მესამე ეს, რომ
ბერმა კაცმა ქალი შეირთოს,
ქალი ყოველ დღევ სიკვდილს
ანატრის იმ კაცის კელიდამ.
ამ რიგნი კაცნი ჩააგდებენ თა-
ვის თავს ქირში. მე კელმწიფის
ბრძანება ვათავე, სხვა რა და-
მიზავებია? (стр. 595—596.)

აჩაკი კელმწიფემ ბრძანა. სო-
ლომონ იყო კელმწიფე და
ჰქონდა მას წყალობა ღვთისა
ასეთი, რომე მონებდეს მას
მკეცნი და ფრინველნი და ყო-
ველივე სულიერი საწუთროსა-
ნი და მორჩილობდენ¹⁾. მზე იყო
მისი მსახური და მთვარე მნა-
თობი. ჟამი დროთა იმისი იყო
და ქვეყანა წადილისაებრ მისი-

ცხლითა არ დაიწვასო. მეფემ
უბრძანა: თუცა მე ჩემთა საქ-
მეთა აფუჩქარდი, შენცა სიჩქა-
რით წესსა გარდაჰკედ და მე
ესრე სატანჯველსა შიგა ჩა-
მაგდეო. ვეზირმა მოახსენა: სა-
მნი ჩააგდებენ თავსა თვისსა
ტანჯვათა შინა: პირველი, რო-
მელი ომსა შეუგებელად იბრ-
ძოდეს და მძიმედ დაიკოდოს;
მეორე, უშვილო კაცი უსამარ-
თლოდ საქონელს მოიხვეჭდეს,
იგი სხვასა დარჩება და მას
ცოდვა დაელება; მესამე, ბერმა¹⁾
კაცმა ყმაწვილი ქალი შეირ-
თოს და ქალი, გულ-წამხდარი,
მის სიკვდილსა ნატრობდეს და
მისი ცოლობა არ უნდოდესო
(ibid. стр. 634—635—изд.
Чконія, стр. 532—533).

მეფემ ბრძანა აჩაკი. უსიტყვი-
ათ, დიდი სოლომონ ბრძე-
ნი ესეთი მეფე იყო, თვისისა
ნებისა გამგელენელი და მისის
წადილისა გამმართველი. კაც-
თა, ქაჯთა და მიწაზედ მავალ-
თა და ფრინველთა მისის
ბრძანების მორჩილების ზოს-
ტერი სულის გვაშსა ზედა შე-
მოერტყათ; განგებულებისა მწე-

¹⁾ Въ цитованной рукописи: ბრმა, въ другихъ берма.

სა⁰. და განგებითა ღვთისათა მოვიდა ანგელოზი რომელსამე ჟამსა და მოართვა თასი საესე უკუდავების წყლითა და უთხრა: თუ ეს თასი შესევა, უკუდავი შეიქნებო და თუ გინდა რომ უკუნისამდე იცოცხო და არ მოკუდე, ეს თასი დალიე, და თუ შენი სიკუდილი გინდა, ნუ შესევამ. და ამაზედ სოლომონ ჩაეარდა ფიქრსა და გონებასა და თქვა: ეს სათაფრო სიკოცხლისა არის ასეთი, რომე ამით მოისყიდებს კაცი საუკუნოს თავის ნებისად, და სიკოცხლე ასეთი მიწა არი, რომ ამით ამოვა ნაყოფი კეთილი. და ბრძანა მოსულა სულიერთა ყოველთა და ცხოველთა ყოვლის ქვეყნისა და ჰკითხა მათ: რას მირჩევთ, ეს უკუდავების წყალი დაელიო, თუ არა? და მათ ყოველთ მოახსენეს ზევწითა და აჯით, რომე დალიე ეს სასმელი, რომ შეიქნა უკუდავი და ჩვენ ვაყოთ საფარველსა შენსა განსვენებული და ნიადაგ შენის ნახვით ვილხნდეთ და ვმონობდეთ კელმწიფესა. მერმე სოლომონ ბრძანა: ასეთი სულიერი ვინმე დარჩა, რომ ამ ჩემს რჩევასა და ვეზირობას არ მოსულიყოს? მო-

რალსა კელმწიფებისა რიგი მისი სიმაართლის ყდაში დაეტანებინა, პატივისა და გამოძიებისა უნაგირი მისის ნიავექარის მაგავსის მარქაფისათვის ზურგთა დაედგა. დღესა ერთსა მას ანგელოზმან ერთისა სირჩითა უკუდავებისა წყალი მოუტანა და ეგრე უთხრა: ძლიერსა და მაღალსა და ყოვლის მპყრობელსა მეფესა, რომელსა შენ და მოუცემია მოუშლელად მეფობისა საყდარი, ესე ნებასა შენსა ზედა მოუგდია: ანუ შესმად უკუდავებისა წყალი ესე და ბოლოდ სიკედილისა სასმლისა აღარ გეშინოდეს, და ანუ (ადრე) წასვლად ჭირისა საპყრობილისა ვიწროებისაგან და მისვლად ერცელსა მას სა მოთხესა და საფანესა (და) განსასვენებელსა. სოლომონ განკვირებასა ჩაეარდა და იტყოდა: სიკოცხლე ამისთვის კეთილ არს, რომ მეორედ მოსვლისა საეპროსა შინა კელთ იგდოს მრავალი სარგებელი კაცმან და სიკოცხლის მინდორი ესეთი რამ არის, რომელსა შიგა ორისავე სოფლისა საბედნიერო თესლი დაითესების, და სიკუდილისაგან უკუდავების ბედნიერობის ნაყოფი აღმოეცე-

ახსენეს: ბუთიმარის მეტი არა-
ვინ დარჩომილა, ყველა მო-
სულა. და გაგზავნა ტაიჭი ბუ-
თიმარის მოსაყვანად. და წა-
ვიდა ტაიჭი, უთხრა, მაგრამ
ბუთიმარ იმ ტაიჭის სიტყვით
და მოციქულობით არ მივიდა.
მერმე გაგზავნა ერთი ძალლი
და იმისა სიტყვით მოვიდა, და
სოლომონ უბძანა: პირველად
ეს გკითხო, რომ პირუტყვში
ცხენი ჯობს ყველა პირუტყვს,
და უწინ ცხენი გამოგიზავნე
და იმის სიტყვით არ მოხველ
და მეორედ ძაღლის სიტყვით
მოხველ. ბუთიმარმა მოახსენა:
ძაღლს აქუს მინდობა და ცხენს
არა. გაიცინა და უბძანა: ერთი
რჩევა მაქუს, მაგრამ ვერ გა-
მამირჩევია და შენ მირჩიე: მარ-
თლიად ეს უკუდავების წყალი
დავლიო, თუ არა? ბუთიმარ
მოახსენა: ამ უკუდავების წყალს
მარტო შენ დაღევ, თუ ყოველ-
ნივე ნათესავი და მოყუარენი
შენნი? სოლომონ ბძანა: ეს
ღვთის წყალობა ყველა ათვის
არ მოსულა, მარტო ჩემთვის
უბოძებია ღმერთსა და ჩემის
მეტს სხვას ამ წყლისაგან წილი
არ აქუთ. მერმე ბუთიმარმა მო-
ახსენა: ეჭა მოციქულო ღვთი-
საო, რას აქნევ მაგვარ სიცო-

ნების. ამა სოფლისა კელი მო-
კლეა, რომელი მას გრძელსა
ბედნიერობასა ვერა მისწდე-
ბის. მაშე ყოვლის გზით სი-
ცოცხლის გემო მას უკუდა-
ვებასა ვერ შეედარება, მაგრამ
სიკვდილისა წესსა კამს კაცი
დასჯერდეს, სამიოდ დღე თუ-
ცალა ესხნეს, ნებასა ღვთისასა
უნდა ცდილობდესო. კვლავ
დაიყოვნა, რომე ადამიანთა
და ქაჯთა და ქვეწარმავალთა
და მთრინველთა მოხუცებულ-
ნი მოკრიბოს და მათ გამოარ-
ჩეინოს, და ჩააქა მათ დაა-
სკუნან, მან იგი ქნას. და ყო-
ველთა მათ შემოკრებილთა მის
უკუდავებისა წყალისა შესმა ჰკი-
თხა, და ყოველმან სულომან
ესრე მოაკსენა: უკუდავების უმ-
ჯობესი რაჲ იქნებისო! სო-
ლომონ იკითხა: აქა მყოფთა-
გან გარდა სხვა ვინმე დარჩო-
მილაო, რომე აქა გეაკლდესო?
მათ მოახსენეს: ბაბლანი აქ არ
არისო, და არცა თქვენი ბრძა-
ნება მისვლიაო. სოლომონ მას
საწვევრად ცხენი მიუვლინა,
და არა მოვიდა, მერმე ძაღლი
მიუვლინა. რა ძაღლი მივიდა,
მაშინვე ბაბლანი გამოჰყვა და
მოვიდა, სოლომონ უბრძანა:
ერთი ძნელი საქმე გამიჭირდა,

ცხლეს, რომ ყოველნი ძმა და
შვილი და მოყუარე და მეგო-
ბარნი შენნი შენს წინ დაიხო-
ცნენ და შენკი ცოცხალი იყო.
მე არ ვეჭობ მაგისთანა სიცო-
ცხლისაგან შენ გემო ნახო რა-
მე. რა ეს გაიგონა, სოლო-
მონს მისი სიტყუა დიად მოე-
წონა და აღარ დალია ის თა-
სი და სითაც მოსულ იყო,
ისრევ იქით გაგზავნა (სტრ.
574—575).

შენის ბრძნისა რჩევითა ამა
ხვანჯრისა გამოგება მნებაესო.
ბაბლანმა მოაქსენა: მე თქვენი
მონაჲ ვარ და თქვენთვის გა-
ძნელებულისა ხვანჯრისა გამო-
გება მე ვით შემძლიაო, ანუ
შენისთანა ბრძნის მეფისაგან
ესეთი რჩევა რა საკითხავიაო?
მაგრამ მდაბლისათვის პატივი
და წყალობა ამაღლებულის
ხარისხთა მჯდომელისა და ღი-
დებულისაგან არა საკვირველი
არისო. თუცა მაღალი მეფეთ
მეფე ესეთსა წყალობასა მი-
ყოფს, გაძნელებული იგი მი-
ბრძანოსო, რააცა ჩემისა შე-
მუსრვილისა გონებისაგან შეი-
ძლების, მოეახსენებო. სოლო-
მონ უბრძანა: კაცთა ჩამოღმა
ცხენი ყოველთა ცხოველთა
საუკეთესოჲა და ძალდი ყო-
ველთა საუარესო, რასათვის
უმჯობესისა მოგზავნიითა არა
მოხვედ და უარესისა პირითა
მოხვედიო? ბაბლანმა მოაქსენა:
თუცა ცხენი სიკეთით ქებულია
და შემძლებელობით სრულია,
მაგრამ მას დანდობის მოლი
არ უძოენია და არცა ერთგუ-
ლობისა წყაროთაგან ცვარი
უსვამსო. დანდობა რომელსაც
გამოუცოხნია, ანუ ერთგულო-
ბისა წესთა დამტკიცებულა, მე

თქვენგან წვევისა ბრძანება მი-
უნდობელისა და ერთგულო-
ბის უცოდინარისა პირით არ-
ვისმინე, მიმდოსა და ერთ პი-
რის სიტყვით გიახელო. სო-
ლომონს მოეწონა და მერმე
უკუდავების წყლის შესმის საი-
ღუმლო მას ჰკითხა. ბაბლანმა
მოახსენა: მაგა წყალსა მარ-
ტოი თქვენ შესვამ(თ), ანუ
თქვენთა მოყვარეთა და საყვა-
რელთაცა მოყვასთა და ყმა-
თაც ასმევ, ანუ არაო? სო-
ლომონ უბძანა: მარტოი ჩემისა
ბრძანება, მე უნდა შევსვაო,
სხვათა ამაში წილი არ უტსაო..
ბაბლანმა მოახსენა: სე, მაღა-
ლო კელმწიფეო! შენ რომ
ცოცხალი იყო და ყოველივე
თქვენი საყვარელნი და მე-
ყვარენი, და მეგობარნი, შვილ-
ნი და სახლეულნი და ნამსა-
ხურნი დაიკოცნენ, რა ღვინი
და შვება და სიცოცხლე გექ-
ნებისო? ესეთისა სიცოცხლი-
სა გემო რა იქნების, რომელ-
საც დღეგრძელობასა გაყრისა
ჰმუნვაი აქვს, რითლა გაისვენ-
ებსო? სოლომონ ესეთი სიტ-
ყვები ღია მოიწონა და ქება
შეასხა. გესლ-სამსალა ნარევსა
სასმელსავეთ მოერიდა და უ-
კუდავებისა წყალი საღითაც მო-

გობა, მუჲჲგ წარგზავნა (№
3183, стр. 608—611—изд.
Чконія, стр. 510—512.)

Изъ этихъ немногихъ примѣровъ ясно видно, что Савва Сулханъ Орбеліани не оставилъ живого мѣста въ Вахтанговской редакціи. Это не исправленіе и не редактированіе чужого труда, а свой вполне самостоятельный переводъ. Орбеліани, отдавая должное желанію Вахтанга имѣть хорошій переводъ Калилы и Димны на грузинскомъ языкѣ, его инициативѣ, труду и хлопотамъ, тѣмъ не менѣе бракуетъ присланный ему трудъ, когда въ своемъ предисловіи заявляетъ, что *царь не очень хорошо зналъ по-персидски, а переводчиковъ такихъ, какихъ самъ желалъ, не могъ достать и что по этой причинѣ переводъ вышелъ безпорядочный*. Савва-Сулхану Орбеліани легче, вѣроятно, было снова перевести Калилу и Димну съ персидскаго языка, чѣмъ исправлять Вахтанговскую редакцію.

Такъ обстоитъ дѣло съ прозаическимъ переводомъ Калилы и Димны въ редакціи Орбеліани. Посмотримъ теперь, какъ поступилъ Савва-Сулханъ Орбеліани съ стихотвореніями Вахтанга и въ какой мѣрѣ онъ ими воспользовался. Сначала укажемъ на одну замѣтку въ концѣ всѣхъ лучшихъ и цѣльныхъ рукописей Калилы и Димны, которая предупреждаетъ, что тѣ стихотворенія, которыя отмѣчены на поляхъ буквою М (начальная буква слова „мене“ — царь) принадлежать царю: *რასაც ლექსს აშინებდ მანი უზის, მეუბის არის ნაბბანებო*. Между тѣмъ, внимательно пересмотрѣвъ всѣ рукописи, я нигдѣ не нашелъ отмѣтки буквою М. Тѣмъ не менѣе въ Калилѣ и Димнѣ Орбеліановской редакціи имѣются нѣсколько стихотвореній, дѣйствительно принадлежащихъ царю Вахтангу VI, и каждое изъ нихъ или имѣетъ отмѣтку на полѣ словами *მეუბის ნაბბანებო*—«ска-

занное царемъ», или носить оглавление, указывающее на царя Вахтанга, но число такихъ стихотвореній крайне ограничено, и всѣ они отмѣчены въ печатномъ изданіи. По этимъ даннымъ царю принадлежатъ: начальное и конечное стихотворенія печатнаго изданія (стр. 1 и 586), девять четверостишіи «шаири» въ такъ называемомъ «завѣщаніи царя» (стр. 9, 11—13), двустиишія на стр. 108, 523, 529 и четверостишія на стр. 141, 450, 483, 524 и 527. Пересмотръ разобранныхъ нами рукописей Орбеліановской редакціи не прибавилъ къ указаннымъ ни одного новаго стихотворенія. Такимъ образомъ въ Орбеліановской редакціи Калилы и Димны помѣщено всего 19 стихотвореній царя Вахтанга, въ томъ числѣ одно стихотвореніе состоитъ изъ двухъ четверостишіи (стр. 1), одно изъ пяти четверостишіи (стр. 586), три изъ двустиишіи каждое (108, 523, 529) и пять изъ четверостишіи (141, 450, 483, 524, 527). Изъ всѣхъ этихъ въ интересующей насъ рукописи въ автографическихъ записяхъ Вахтанга сохранились:

1) Начальное стихотвореніе печатнаго изданія, помѣщенное въ разбираемой рукописи на стр. 143, откуда начинается басня «О черепахѣ и скорпионѣ», въ знакъ того, что Вахтангъ съ этого мѣста приписывалъ себѣ работу надъ переводомъ Калилы и Димны, а до этого мѣста переводъ относилъ къ царю Давиду, отцу Теймураза I. Въ автографической записи Вахтанга это стихотвореніе представляетъ сравнительно съ печатнымъ небольшой вариантъ:

მეც მიყუყუ სპარსთა ზღაპრისა თარგმანებისა მგებართა,
არავინ მიშვეებს გარეგან მათთა და გინა მე ბართა,
არ ვგავარ არა საქმითა ვარდთა კოკობთა მკრეფართა
და რა უყო, გაბჰვეთ სამუდმოდ, სახმილსა მძაფრად მგზებართა.

ვერ ვიტყუი ღირსად საფერად წმიდის სამების ქებასა,
მოსეც შლის ამოებაზე ღვთის სახელისა ხმობასა.

ზღაპარი მეტყვა, ისიცა ვაკმარე ამა მზობასა,
და ამისთვის აღარ მიეხედე უშესავლობას, გმობასა.

2) Двустиише 523 стр. нѣсколько въ иной редакціи:
რაცა კაცი არას საქმით არ გეშინჯოს, არ გეცადოს,
რატუმ ეტყვი ხვაშიაღსა, რა გინდ ბევრსა შეეცადოს.
(стр. 583):

Въ редакціи Орбеліани сказано:

რაცა კაცი ასს საქმეში არ გესინჯოს, არ გეცადოს,
ხვაშიაღსა ნუ გაანდობ, რაგინდ მრავალს შეეცადოს.

3) Въмѣсто двустиишія 529 стр. у Вахтанга читается
одинъ стихъ и то въ измѣненномъ видѣ (стр. 590):

პირ-მთვარე, მუშკ-საყნოსელი გულისა წა-მტაცებია.

У Орбеліани читаемъ:

პირ მთვარე, მუშკებრ სუნელი გულისა მოსანდომელი,
სურვილის მახარებელი, მნახუელთა შემაცდომელი.

Въ нашей рукописи совершенно отсутствуетъ двустиише 108 страницы печатнаго изданія, приписываемое Вахтангу. Это доказываетъ высказанное мною мнѣніе, что Вахтангъ не разбираемую мною рукопись послалъ Саввъ Орбеліани, а другую, въ которую могъ внести нѣкоторыя дополненія. Впрочемъ, указанное мною двустиише не всѣми рукописями приписывается Вахтангу, такъ что оно можетъ ему и не принадлежать.

4) Четверостишіе 450 страницы сохранилось въ нашей рукописи въ измѣненномъ видѣ, причемъ поля рукописи при переплетѣ обрѣзаны и первый стихъ Вахтанга пропалъ. Поэтому первый стихъ мы приведемъ по редакціи Орбеліани, а остальные по Вахтангу (стр. 512):

[მე ვარ ღამისა მოყუარე, ამ ღლისა მომლოდინარე],
თასი და მინა აღესილი კაშკაშით გარდმომდინარე,
წავიდა გვალვა, მოვიდა იგ ვარდი მოუწყინარე,
და ზამთარი წახდა, ზაფხული გვეწვია მოსალხინარე.

У Орбеліани читаемъ:

მე ვარ ლამისა მოყვარე, ამ დღისა მომლოდინარე,
თასი და ჭიქა ღვინითა კაშკაშით თავს გარდმდინარე,
ყინვა წარხდა და მოვიდა იგ ვარდი მოუწყინარე,
და ზამთარმან გავლო, ზაფხული მოგვეცა მოსალბინარე.

5) Четверостишіе 527 страницы печатнаго изданія въ автографѣ Вахтанга читается такъ (стр. 587):

ნადიმი ქონდა ნათელი, მზისაცა შესადარია ¹⁾,
ომი ვეშისა უძალე, მტერთა სრვით დაუზარია,
სასწორის სჯითა ყოველნი მისი მორჩილი არია,
და უხვად გაცემით ქვეყანად სხვა არა ყვანდა დარია.

У Орбеліани читаемъ:

ნადიმთ ნათელი, პურ დიდი, მზისაცა შესადარია,
ვეშისა ომი ძალ ედვა, მტერთა სრვად დაუზარია,
სწორის მსჯავრითა ყოველთა მისი შეჰქმნოდა ზარია,
და უხვად გამცემი უნჯისა, სხვათა მეფეთა დარია.

6) Въмѣсто четверостишія 483 страницы, въ автографической записи Вахтанга одинъ стихъ (стр. 543).

თქვა სიტყვა უტკბოსი შაქრისა, უმჯობე მარგალიტთა.

Быть-можетъ, Вахтангъ въ посланной Саввъ Орбеліани рукописи дополнилъ это четверостишіе. У Орбеліани оно читается такъ:

დიწყო სიტყვა წყლიანი, ბროლისა უწმიდესია,
სიტკბოთ თაფლისა უტკბილე, რაცაა მისი წესია,
რომელი ყური ისმენდა, რამც იყო უამესია,
და პლატონ ბრძენისა ნათქვამსა, შენვე სთქვა უკეთესია.

Прозаическое мѣсто нашей рукописи вмѣсто Платона упоминаетъ Аристотеля:

მოახსენა სიტყვა უმჯობეს თვალ-მარგალიტთა და უტკბო
შაქრისა და მის სიტყვს მსმენელსა არისტოტელსაც შეგნებდა
სიამოვნით.

Четверостишіе 141 стр. печатнаго изданія отсутствуетъ

¹⁾ Первый стихъ въ нѣкотрыхъ частяхъ отрѣзанъ при переплетѣ.

въ Вахтанговской рукописи (оно должно было быть на стр. 165).

7) Четверостишіе 524 стр. печатнаго изданія у Вахтанга (стр. 584) приведено такъ:

წარბ-ბრტყელი ტუჩი პატარა, ვარდის ფურცლისა ღაწვია,
კბილ-მარგალიტი უფასო, ენას შაქარი აწვია,
ტანად სარო და ლერწამი, შემხედთა ჭირი აწვია,
და ტრფიალთა არად მოწყალე, ცეცხლის მომდები აწვია.

У Орбелиани сказано:

წარბ-ბრტყელი, ტუჩ პატარაი, ვარდის ფურცლებრი ღაწვია,
კბილ-მარგალიტი, ღრძნილ ძოწი, ენა შაქარი აწვია,
ტანად სარო და პირად მზე, მკვრეტელთა ჭირნი აწვია,
და მისთა ტრფიალთა უწყალოდ ცეცხლთა მომდები აწვია.

Стихотворенія завѣщанія Вахтанга, равно какъ послѣднее стихотвореніе, которымъ кончается печатное изданіе, не сохранились въ нашей рукописи по дефектности. Такимъ образомъ изъ всѣхъ сохранившихся въ разбираемой рукописи автографическихъ стихотвореній Вахтангъ VI Савва-Сулханъ Орбелиани оставилъ въ своей Калилѣ и Димнѣ только 7, да и то въ большинствѣ случаевъ исправленномъ, передѣланномъ и значительно измѣненномъ видѣ. Но, быть-можетъ, у Вахтанга мало было стиховъ и оставлять было нечего? Въ томъ то и дѣло, что у него стиховъ было не мало. Смѣло можно сказать, что Вахтангъ меньше поработалъ надъ прозою Калилы и Димны, чѣмъ надъ ея стихотвореніями. По крайней мѣрѣ въ нашей рукописи исправленіе въ прозѣ гораздо меньше, чѣмъ пополненіе прозы стихами. Въ разбираемой рукописи я насчиталъ болѣе 260 стихотворныхъ автографическихъ записей Вахтанга. Если принять въ соображеніе дефектность рукописи и уничтоженіе нѣкоторыхъ записей при обрѣзкѣ полей, то можно утверждать, что въ цѣльной рукописи ихъ было болѣе 300. Прозаическихъ записей можно насчитать около 200. Прозу исправляетъ Вахтангъ,

какъ было указано, большею частью до басни «О черепахъ и скорпионъ», стало быть, въ переводъ царя Давида. Замѣчу кстати, что текстъ перевода царя Давида изобилуетъ записями персидскихъ словъ сверхъ строкъ. Очень часто одно и то же понятіе приведено и по-грузински и по-персидски. Изъ другихъ записей на иностранныхъ языкахъ укажемъ на одну запись по-нѣмецки отъ 25 января 1754 г., которая сообщаетъ, что разбираемая рукопись принадлежала князю Георгію Ратіеву. Dieses Buch gehört dem Fürst Georgi Rati-eff 1754 jahr den 25, genuary (стр. 236). Приведемъ нѣкоторыя стихотворенія Вахтанга, которыя впервые становятся извѣстными въ литературѣ.

სვე-ბედის წერის სახმილი აღევზნა დაუშრეგია
და ხერხი და ფიქრი სულ დასწვა, ვითა ნადვისა სვეტია.

(157).

რა ვარდი პირსა გააღებს, არ ვიცი უბნობს თუ რასა,
და საბრალო მისსა ბულბულსა ცრემლს შეუქს მოსაწყინარსა.

(158).

ვინ შექმნა ცა და ქვეყანა სიბრძნით და ხელოვნებითა,
აესა და კარგსა შიგ არჩევს კეთილით გინდა ნებითა,
კარგს მისცემს კარგსა უთუოდ მზეებრ შუქ მოვანებითა,
და მაშ ავი რაღას მოვლი გინდ ძალით გინდა ნებითა?

(160).

ბევრის სარგებლის მდომელი დიდს ზიანს შეეყაროსა.
და ვის ეს არ უნდა, ამ საქმეს დაეხსნას, გაეყაროსა.

(161).

ერთის კაცისა მტერობა სძლევს ოთხისა მოყვრობასა.

(176).

ვინც იხარებდეს სხვის ავზე, იმას მიენდოს სხვა ვინა?
ზნეთა სჭირს, გვარად ეს მოსდვამს, ნეტამცა დამაწყვეინა.

(177).

რა არ იქნის საქმე ჭკვითა, ხელობითა შეეცადე.

(178).

უსულო გვაშა რა არგოს, რო მიყოს ვისმე არებსა,
გემო არა აქეს, თუ ცოდნას კაცი ვერ მოიხმარებსა.

(180).

არ გამოდგეს ყვაფი ქორად, არც უგვარო გვარი სწორად.

(183).

ცოდვას მოიმკის მადლის წილ, ვინც ამას დაიშურებსა:

ელვა წვიმასა მოიყვანს, არვის არ მოიმდურებსა,

მის მსგავსად შენცა სწავლანი ასმინე კაცთა ყურებსა;

და არ დაეჭირვის ვინ ისმენს და ან ვინც არ იუტრებსა.

(183).

ეკალს გავხარ, დაგლეჯის მეტს კაცი ვერას გამოგრჩება.

(191).

თუც თუ მტრისა სიკეთე, ჰკუა სიბრძნე და გონება

კაცთაგან დიდად საწყენ არს მისი ამგვარი ქონება,

მაგრამ უჭკუო მოყვასი იმას არ შეეწონება,

და სჯობს ათას წილად უთუოდ მისივე ხლება მონება.

(195).

რაცა მე ექენ, ესე საქმე არ უქნია არა რჯულისა,

თავი დაღმა ჩამოაგდო, იგონებდა მისგან ქმნულსა.

(198).

ვინცა მოკლავს გაუსინჯად მოყვარესა, არ ორგულისა,

ველარ არგებს სინანულით, ვერცა წამლით მისა წყლულისა.

(199).

თუ დასთესო სადმე ქერი, რასთვის ელი მისგან ქრთილ-

სა,

ან კიტრისგან სატკბოებას, ან ავის ქნით კარგის წილსა?

(200).

ხენი დარგე ხილის მქონე და ბოროტი აღმოსთხარე,

ერთი ორი წაახდინე და მრავალი გაახარე.

(201).

მე მკელარი ვიყავ, გავცოცხლდი ჩემისა საწადელითა,

ნარჩომით სული მოვიდგი, ჯავრითა ვიყავ ძნელითა.

(203).

რაც საზრდელი ღმერთს კაცისთვის დღივ და დღივე გაუ-
გია,
ვერ შემატებ, რომ ეცადო, დაგედების აუგია.

(204).

როგორც გაარჩევს ხაბაზი ცომა ხელშია ბეწვებსა,
ვეცდები მისის მსგავსობით საქმესა დასახვეწებსა.

(207).

რა მოხდა, რა წაგვიდა, ან რა გაქვს სანანებია?
შენი ამთონი ნალველი ერთხელ არ გიბძანებია.

(209).

აქვს კაცთან ჯდომას ერიდე, ისმინე ჩემი თქმულები,
შენს სიკარ(გ)-კაცეს დაფარავს მისი სიმყარის სულები,
ვერ ხედავ მცირეს ღრუბელსა, მეჭობდეს გინდა ფულები,
და მზის სიდიდესა დაფარავს, ექმნების დამასულები.

(208).

შენ რომ აგხსნა, ვის მოვაბა სიყვარული, გინა ნდობა.

(208).

სამსახური და მინდობა მას ქონდა მეტის მეტია,
შეგაქსა ვერ ეპოვებ, ამისთვის ვარ ასე განარეგია.

(210).

მეფეო დიდად მაღალო, სიდიდით შეუდარო,
შენთა მტერთა და ორგულოთა დამცემო გამამწარო,
ვით სული ჩემსა გვამშია უცნობი არის გარო,
და ეგრე დაფარო ეს სიტყვა, არ გახდეს შარა შარო.

(214).

კაღრა: მეფეო, ხეაშიადს ნუ უბნობ კაცთა წინარე,
სოფლის ბაღს სული ვარდისა არა აქვს გამომდინარე,
ნუ მიენდობი ნურავის, პირს გექნას ვინმე მცინარე,
და არ ვის აქვს სოფლის მინდობა, თქმულა ეს ამას წინარე.

(214).

თუ შენს ტვირთსა შენ ვერ ზიდავ, სხვამც ვერ უძლოს
რატუმ გიკვირს:

(215).

არ მოგკვეთდა კისერს კმალი, თუ შენს ენას კლოტე ბმოდა.
(215).

ვინ ერდგულად მეფეთ მონ.ოს, ყმათში საქმე გაუჭირდეს.
(217).

მლთის სამსახურს ევრა სჯობს სხვა რიგი ანუ წესები.
(219).

რად გინდა ესე სოფელი ანუ რას ეჭიდებია?
ცოტა იშოვნე იმისგან, ქვეყნისა უდიდებია.

(220).

მეფე თუ გლეხთ გაუსვენებს, მასცა მიხედეს განსვენება.
(220).

ის რომ ბალი შენ გინახავს, სულ ყვაილი დახლომია,
შამოდგომა მოუტყვრია, მას ის მწევანე წახლომია.

(221).

ხელი შორს გაქვს კეთილთაგან, ბოლო საქმეს ევრა ხედავ.
(222).

მაგ სუფრისგან ნურასა სჭამ, შხამით არის შესვარული.
(222).

სხვის ძალის ნდომის მეტია, ეგ შენი მონდომებანი,
რა ბრალი არის, სხვის შუქმა შენს მაგავსსა უყოს ხლებანი.
(223).

ნაღვლით ამევსო გუნება, ტირილი მმართებს მე ღია,
მტერმა მაცთუნა ბოროტმა, დამაკლო კაი ბეღია.

(224).

როს დაღამდება აღთქმას ვიქ ამ საქმის განშორებასა,
რა გათენდება, უფრო მწადს, ევრას ვიქ მის მოკლებასა.
(225).

თუცა ბუღბუღი ეკლისა სარჯელს არ მოითმინებსა,
ვარდისა ტრფიალებითა ევროდეს მოილხინებსა.

(227).

მიწად შემქნია იმელი, ბედსა ესთმობ, ვის უწერია.

(228).

ფესვსა ზისა კეთილისა მოურწყე და გაახარე,
აჲი ვინმე ძეძვისებრივ ამოიღე ამოსთხარე.

(230).

მართლის მთქმელსა ყველა მტერობს, მაგრამ იგი არ წახდების,
მტყუანი და არა წმინდა მიწა მტვერად გარდახდების.

(232).

მართლ მსაჯულსა მეფესთანა უსამართლომ ვერ იხაროს.

(234).

ვინცა თავს ვერა არგებს, მან სხვას რა არგოს, ახაროს.

(234).

სულს რას ვაქნევ, თუ იქნების ზენის ჭირის სანაცვალო,
მასვე წამსა არ გავხადო, დავაყონო, დავაცალო.

(238).

ქვა ბადახშსა ლალად შესცვლის, წელი გავლის რა ზეფასი,
არიამანის ქვეყანასა აყიყად აქვს იმას ფასი.

(238).

ბულბულთ ჭიკჭიკს ყურს არ უგდებ, ყვავთ ძახილსა ზე-
და ხარობ.

(239).

ვის არ სწადდეს სხვისთვის კარგი, ისიც ვერსად შეეყა-
როს.

(243).

ნახო კაცი სამუდამოდ, რა ავსა იყოს მქონელად,
აღრე ვერ ქნა, გვიან იყოს, შეეცადე მოსაქცევლად.

(245).

რასა ვჩივი იმას სხვისგან, რაც ჩემით დამმართებია.

(246).

ვინც ჩოგნით ბურთი გაიგდოს, ხამს, თავსა გაატაროსა,
ვინ ხელყოს ძნელსა საქმესა, ხამს თავი გაიმწაროსა.

(247).

მტერი მოყვარე მეგონა, ამისთვის მოვიწყინეო,
ასეთი რამე გაესწვართე, იმისგან მოვიყინეო.

(260).

თუ უნახავდ მოწმობდეს, ის თვალი მოსათხრელია.
(262).

აეს კაცს მიეცეს, ნუ გიკვირს, ბელი და ბედნიერობა,
ზაკვა და ჩხუბი დაიწყოს, წაკიდოს მის მიერობა.
(263).

მშიერი კაცი ჭირშია შესვლას არ დაიზარებსა,
ღოთ გამაძლარი სოფელსა სიკვდილსა გაიზარებსა.
(267).

ბრძენთ უთქვას: თვალი მიუგდე, ვინ როგორ იარებისა,
რაც კარგი ნახო, აიღე, ავი ნუ გეზარებისა.
(269).

თუ ღარგო ხილი კეთილი, ნაყოფთა გამომღებარე,
ანუ ხე მწარე უხმარი, არას ნაყოფის მგებარე,
მოურწყო ძირი სამუდმოთ, უღდეს ძირს მისი მებარე,
და მას ნაყოფს მოგცემს, რაცა აქვს ბუნებით ანამგებარე.
(276).

მე რას მარგებს თქვენთან ლხინი, შენ ჩლილისებრ კლდესა
ბუარავ (sic).
(277).

დადს კაცსა კითხეს, ერთგული რამდენი გეყოლებოა?
თქვა: ახლო ყველა კარგია, რა წახედე გამოჩნდებოა.
(296).

შენ რომ გამიშვა, გამაგდო, ახლო არ მიმიკაროა,
ანუ პირობა მიტეხო, არათ არ დაიზაროა,
მე რომ გაგიშვა საწყალმა, ნეტარ რით გაეიზაროა,
და ვერცა პირობას გაგიტეხ, რა გინდ რომ გამამწაროა.
(303).

უგვაროს მისცა სოფელმა სიდიდე მეფეთ დარობით,
პირი უჩვენა ბედმა და დასვა ყოვლთ ზემო ხარობით,
გვარიანსა და მეცნიერს პური აჭამა ზარობით,
და არ შეაცილა კარსა და დარჩენ სულ გარის გარობით.
(311).

იგი ერთი მოწყალებით გლახაკთ ჭირსა მოუღწენდეს,
იგ მეორე სამართლითა კაცთა წადილს აუხდენდეს.

(312).

ჩამყვა ჯაგრი თემთა ჩემთა, არაოდეს დამელია,
მინდა სოფელს ღარიბობა, საგზოდა მაქვს ნალევლია.

(312).

რა გულოვანთა დაიწყეს ხელისა გამოღებანი,
მტერის თავ მიწად დასცივდა, სისხლითა ქონდა ღებანი.

(323).

ბევრს წაღვეს, თუცა არ შეკრა გზა ღვართა მომავალია.

(324).

ცოტას რასმე გაუფრთხილდი, არ შეიქნას ბოლოს ალი,
დიდთა ხეთა მოერევის, მცირე დასწვავს ნაბერწკალი.

(325).

რა ექნა, არ მივსდევ მე ნებით მზისა სხივსა და შუქებსა,
მაგრამ სურვილის საბელი ყელსა მაქვს და მაჩუქებსა.

(332).

პატრონი ხისა რას ირგებს, სხვის ბაღს რომ იყოს რგულია.

(333).

თუ შენ შენი ხეაშიადი არ ძალ გიძს დასაფარად,
სხვამ რომა თქვას, რატუმ გიკვირს, შენგან უფრო დაუზარად.

(336).

ყოვლის დიდების უკლებო მეფეთა ზედა მეფეო,
მსჯავრით სასწორით მოქმედო, დღევ და დღევ ამის მეფეო,
წყალობის კარის გაღების ერთგულთა მოიეფეო,
და ერთ განსვენების მყოფელი, მტერთა სისხლისა მჩქეფეო.

(337).

თავს ირცხვენს ბუზი, ფასკუნჯის აღგილსა ვერ დაიჭერსა.

(339).

მეფე მდაბლის მოწყალებით ტახტ გვირგვინსა მოიხმარებს.

(242).

ლომი არის ნადირთ მეფე, თავის საქმეს თვით ირჯება.

(343).

რაც მესმოდა მისი საქმე, თვალით ენახე, ასა მეტობს.
(376).

დაქცნა სიყრმისა ყვავილი, დრო არი შამოდგომისა,
ვარდა ფურცელი დასცვივდა სიკეთე უსაზომისა,
ენატრი მას დღესა, როს ვიყავ დარი ვაჟთ თავმომწონისა,
და ვაი მომესწრებია სიბერე სიკვდილის მოსაგონისა.

(386).

რასაც კელით სარგო (გ)ქონდეს, აკოცე და თავს შეი-
ღვ.

(388).

კაცი გაწვრთნილი კეთილად ბუნებით მქნელი სიბძნი-
სა,

სოფლისაგან ბევრგან ნაცადი, არ ოდეს არ დაიბნისა,
ერთის ფიქრითა რასაც იქს, ან რასაც მოიუბნისა,
და ბევრი ლაშქრითა მას ვერ იქს, მახვილი წელით უშუბისა.

(389).

რა იქნების, ისევ ვარდი ამ ბოსტანში კვლავ მოვიდეს,
სული ისევ ჩამიბრუნოს, ეს სახმილი აღარ მწვიდეს.

(412).

შენის შორს ყოფნით ავად ვარ, თულა მიკითხავს გულია.
სიცოცხლის ღონე არა მაქვს, ცოტა მიდგს კიდევ სულია.

(413).

უშენოდ ჩემი მოყვარე, ჭირს გარდა, რა იქნებისა?
ჭირს მყოფი ღმერთსა ელოდეს, ვაი რა მოიქნებისა,
თვალი ეჭიროს მზისაკენ, რა პოვოს მან იქ ნებისა?
და რა მწარე არის ეს ყოფა ხვეწნისა ან ლიქნებისა.

(414).

თვალ-მარგალიტის აქ ფასი არ არი, უფას არისა,
ძმავო, ეს გვიჯობს, წაგიღოთ საეატრო სახვეწარისა.

(415).

სული და გული რა არის, შენს ჭირს არ ვანაცულოა.

(416).

მელკინის და მემარნის თქმულს ვიტყვი გასაგონებად,
მიუნდო კაცი ნუ გინდა სამოყვსოდ, შესაგონებად.

(418).

რა გევნების, ეს მზეო, თქვენ ჩემამდის მობძანებით?
გამინათლდეს სახლის ჩდილი შუქთა თქვენთა მოვანებით.

(419).

ამ უცხო აღგილს მე მალხენს ჭვრეტა პირისა შენისა,
შენის წყალობით ვცოცხალვარ, ყოფა მაქვს არას წყენისა.

(420).

ნუ იქ საქმეს ასე რიგსა, საძრახავათ გაგივიდეს.

(421).

ლხინი გჭირს მოყვრით ან ჭირი მტრისაგან ამაღლე-
ბული,
მაინც არ არი სიფთხილე სახელზე რამე კლებული.

(422).

შენ ჩემო ტკბილო მოყვასო, ვერ დაგთმობ ვერას ვერითა,
რაგინდ აფათაც მომეპყრა, მიწათ მქნა გასარევითა.

(425).

შენის ძალით ბევრი თრთოდენ, აწ სნებითაც ბევრი თრთიან.

(426).

დამრჭმია გულსა ეკალი, ნემსით არ ამოიღება.

(426).

ღმერთს და ბატონს სამსახური, მეტი არა გაეწყობის.

(430).

მწვე სჯობს უწინვე სიკუდილი მოყვრის სიცოცხლით
გაყრასა,

ამევსო გული ნაღვლითა, გაწონით მიზამს გაყრასა.

(433).

მეფეო ღიდათ მაღალო, თემთა და ქვეყნის მფლობელო,
შენ მოგავლინა უფალმა უშენ-მაშენად მყოფელო,
შენით იხარებს ყოველნი, მტერთა ლახერისა მყოფელო,
და უშენოდ ყველა ცუდია, აღარცა მინდა სოფელო.

(434).

ვის მოცდა სჭირს და მოთმენა ბნელისა გამათენია,
სიბრძნე, სიმშვიდე, სიმძიმე კაცისა სიკეთენია,
ჭკუის სალარო გონება მაზედა მისართენია,
და ვის ეს არა სჭირს, დევად მჰანს, რა შფოთვად აღმმართენია.
(434).

სჯობს სიჩქარესა ქებულისა, თქმულა, სიწყნარე გმობი-
ლი.
(435).

მოცდა ჭკუაა კაცისა, სირეგნე მოუცდელობა,
პირველ მკვახეა ყოველი, მოცდით დამწიფდეს მდელობა.
(435).

ვისა აქვს სიბრძნე და სიწმინდე, ის ორგნე გაიხარებსა.
(438).

შენმა სიტურფემ აავსო მიწისა პირი სულობით,
სჯობს შენი ნახეა ყვეილთა ყოველთა ფერთა სულობით¹).
(439).

მდიდართ მოიგოთ გლახა, სჯობს, აქ გრჩებათ საქონელია.
(441).

ღეთით აღმოხდა ზღვით სადაფი მარგალიტის ძვირფასისა.
(442).

გაუსინჯავად საქმის ქნა ცრუს და უგვაროს წესია.
(444).

ერთის მხრის გაშლით მეშვიდეს ცას მკრედსა გაუბობდისა.
(445).

გაუსინჯათ ნუ გაარბევ ცხენს ასპარეზს სიჩქარისას,
თერამ ერთხელ წაგექცევა, სარგოს ჰპოვებ მერმე რისას?
(447).

კლდეს თავისა ღიდებისა კაცი თვითან დაამჩატებს,
სიმძიმითა თავის თავსა პატივს ღია მოიმატებს,

¹) Одно прозаическое мѣсто на стр. 436 Вахтангъ не переложилъ въ стихи, замѣтивъ на полѣ, что это мѣсто ему не нравится: აჲს ქვე-ითი.. (поле обрѣзано) ლექსი არ მომეწონა და არა გოქავი.

ნუ გარდასდებ ჩქარა მკლავსა, სადაც ზიხარ შენსა ნატებს,
და გასტეხს ხარისხს, დიდებასა, უშვერ რასაც აქ შენსა სა-
ტებს.

(446).

კაცთან აღერსი, მოყრობა კარგი და მოსალხენია,
მაგრამ პირობას მინდობა კაცისა ხმელი ხენია.

(448).

ვისაც ვგონებდი მოყვარედ, ესცან იყო მტერი ჩემია,
ესცან, რომ საწუთროს მინდობა არა აქვს მასა ჩემია.

(448).

მას მოყრობა არა ქვიან, მათში ბეწვმა გაიაროს,
ხამს მტერობის ორის გზითა შენახვაც არ დაიზაროს.

(449).

რა არის იგი მამაცი, ჭირი სჩნდეს მეტად მწარია,
ან მეტად ღიზისა ხარობდეს და შევბას შეუგვარია.

(452).

ნუ მოგწყენია, მელვინე, განგებით რისმე მლთისადა,
ხან მღვრიეს მოგვეცემს, ხან წმიდას სოფლისა გამოცდისადა.

(452).

არავინა მყავს მისანდო, ერთგული მას ვარჩევინო,
არც ვინ მოწყალე ასეთი, გულთ სევდა გავარკვევინო.

(452).

მაშინ უნდა მამაცობა, ტინებრ გულის გამაგრება,
რა არს სრული მამაცობა, ანუ მაზე მიწკირება?
ადგილისგან არ შეიძრას, გულის ქონდეს შემოკრება,
და ზედ დაატყდეს ცა მზურნავი, ასე იყოს მისი ნება.

(453).

ბძანე, ჩემო სიცოცხლეო და სინათლეო თვალისაო,
წარბ წამწამით დახატულო, გულად დამასალისაო.

(456).

ვარ ჭირსა ძნელსა გაბმული სევდისგან დანაჭერია,
ენა პირ-მშრალი, თვალ-სველი, სოფლისა შემამზერია.

(454).

ერთი ვინმე ნასუფრალით ჩემით სიყრმით აღზდილ იყოს,
მე იმისი ნასუფრალით ვერ დავრჩები, რა ვინ მიყოს.

(461).

სინამ ეცოცხალ ვარ, მე შენსა მხველობასა ეიქ გონე-
ბით,
მოკედები, შენსა საფლავსა ემსახურებ გულით, გონებით.

(462).

მუშკის ჩოგანი მნათობსა მთვარეზედ გამოგსახვია,
თმამ შავმა ყვავილთ უნჯობემ გული გონება ახვია,
მოგიტანია ეგ წვერი, კარვად საჩრდილოდ ახვია,
და მზეებრ ბრწყინვალე პირზედან დაგიდგამს ვაზ-სანახვია.

(463).

მას ვგეგვარ, ვისაც არა აქვს წესი და თავის რიგია,
გულში მაქვს სენი ასეთი, მკურნალთაც ვერ გაუგია.

(464).

თუ შენ მოილხენ გუნებით, მე შენს ჭირ ვენაცვალები,
შენის ხელითა შემასვი უკვდავებისა წყალები.

(465).

ის მოყვარე ჩემი ჩემგან გამეშორა, გამერიდა,
აღერსი და სიყვარული გარდაადგო, არ მორიდლა.

(466).

მინდობა და კარგ-კაცობა მის მზისაგან ისწავლია.

(466).

თმა ამბარი შეგინასკვავს, დაგრუხვია პირსა მნათსა,
ეს არ ვიცი, დღე და ღამე როგორ შერთევ ერთმანერთსა.

(467).

წავიდა და გულის წამალი აღარ დამდვა არ მითავა,
არ მომცა მან პირობა, აღარც ერთი გამითავა.

(468).

მიუწოდებლობამ სასტუმროდ სად ჩამოხადა ბარგია,
ის მიწა სულად გარდასწვა, ამისთვის არად ვარგია.

(469).

ის მოყვრობა მათი მიგავს ზოგჯერ შაქარს, ზოგჯერ რძესა,
ზოგჯერ შუბსა გამახულსა, ზოგჯერ ისარს დასაფსურსა.

(471).

აქაც რომა ვარ, მე შენი გულში მიდგს შიშის ძირია,
საცა შენა ხარ, იქ მოსვლა ჩემი მწვე გასაჭირია.

(473).

თუ კაცს ვისმე კაცისაგან ერგებოდეს რაცა რამე,
მისი ნახვა ქოსთა წყლულთა არის უცხო და სამე,
მაგრამ ვისგანც არას ელის, ნახოს ვინცა ისი სამე,
და არ იქნების არასფერის ღზინის რისმე შესაწამე.

(476).

ვერ ემოყვროს კატას თავგი დაბადებით სიკვდილამდე.

(476).

ვინც სიბრძნით სდვას საფუძველი, მან აროდეს ივავლახოს,
ვინც ბრძნით სიტყვა გაიგონოს, გულით წყენა აღარ ნახოს,
მტვერი შფოთის გამოცდის წყლით დაიბანოს, ესე სახოს,
და მისი სხვა მტვერი სახანო პირს არ ეცეს, არცა ახოს.

(477).

ვინც პატარა დიდს ეჭიღოს, ასე დასცეს, ვეღარ ადგეს.

(477).

თუ დაფხანო გული ვისმე, ისიც მასვე შეეცდება,
ვინც ემტეროს კაცსა ვისმე, კელავ მოყვრობას მის ეცდება,
თუ მოვიდეს სააღერსოდ, სცან მას თურმე მოუხდება,
და ბოლოს მისგან საზიანო მოგეცემა, შამოგხდება.

(479).

არგის უნახავს შექმნიდგან ასე გაესილი მთვარია,
დილის ნიაგმა მობერა, სული სულნელთა დარია,
ეტლ ბედნიერი და სახე ანგელოზისა არია,
და მწვე ააყვავა მან რტომა ბაღისა არე-მარია.

(480).

მწვე აამებს ხმა ტკბილი და შეწინიერი კაცთა გულსა,
კელავ მოამზე გემრიელი გონებისა გახსნის წყლულსა.

(480).

თვალთ ნათელი ქვეყანასა აღარ დარჩა, ნახოს ვინდა,
გულსა ჩემსა სიხარულის ფოთოლი სულ ჩამოცვინდა.

(481).

რა იქნების, კელსა შენსა ფათერაკი შემთხვევია.

(482).

ვინცა სთესავს მოსასვლელად თესლსა სამე ანწლისასა,
ის ცრუ არის, თუ მოელის ღერწამს მისგან შაქრისასა.

(483).

მიეტაცა კაცთა ჭკუა ენით გულის დამწველისა,
დაექცია სულ ქულბაქი ყოვლის შაქრის მსყიდველისა.

(487).

ღმერთსა ემაღლობ ამ ცოდნისთვის, ვცნობ ზიანს და სარ-
გებელსა.

(490).

სადაც წავიდეს ჭკვიანი, არსად არ გაღარიბდესა.

(496).

ვინც ჩემს კარზე თავი დასდევს, ერთ კვირამდი ამალღდე-
ბა.

(498).

თუ მონადირე ჩიტისგან კელს არ აიღებს აროსა,
გლონის და კაკბის გაშვება მწვე უფრო დაიზაროსა.

(504).

არ დაშრების ჩემს თვალს ნამი ბევრისა სწავლებითა,
არც მოიქცეს მიჯნურისა გულ წვრთისა გამრავლებითა.

(510).

მუტრიბის ქონდა მას პირი, კაცთა გულისა მღნებარი,
სანთელი ბნელთა მანათი, გულთ მწველი არ გამქრობარი,
ბაგე მზა მიწყე ნადიმთა, შეიღთავე მნათთა მგმობარი,
და ენა შაქარი, ნარნარი, სირინოზისებრ მხმობარი.

(510).

მეფე თუ მიყვა სამუდმოდ სმასა, სიცილსა მღერასა,
გაუცუდებენ ანაზღათ მასა ბელსა და წერასა.

(511).

წყარო სათავით, თუცა გწადს, ჩხირითაც გადიგდებისა,
მაგრამ თუ ბოლო შეუკარ, სპილოცა ვერ გახდებისა.

(521).

მე ხომ ბალახი არა ვარ, მოკვდე, კვლავ გაეჩხაროა.

(523).

რადგან ძალ გიძეს ტკბილის თქმა, მაშ მწარეს რადლა იტყვია?

(525)

მოზეზღრისაგან რას ეშიშობ, გული მაქვს თუ სიმთელითა,
უმტეროს კაცსა სიკეთე რა გამოუთა კელითა?

(526).

ნუ ნაღლობ მტერმა ტყუილი, თუ რამე მოგიგონოსა,
ფულით ფლურთ ფასთა გატეხას ვინც სცდილობს, რა ელონოსა?
მაჩქათელისა წუნობით მზეს არაფერი ეგნოსა,

და ქვის ცემით აღმას ცუდს რას უზამ მას საწყენოსა?

(526).

რადგან მე ჩემი სიმართლე პატრონსა მოვახსენია,
აწ ამას იქით მე მტრისგან არც მეშის, არცა მრცხენია.

(527).

ხამს, ისწავლოს კაცმა ცოდნა ბრძნისაგან და მეცნიერთა,
სამღთოთი და საეროთი მიემსგავსოს გულ-ხმიერთა,
უსწავლთა და უმეცართა რამცა არგონ მის მიერთა?
და სენი არის მეტად ღიდი, ვინცა ესე შეიერთა.

(527).

ნახე, შენთვის რას ირჯები, ანუ შენთვის თუ რა გინა,
რადგან იცი, ავკაცობა კაცს დახვედების ისევ წინა,
მაშ თუ ეს გწადს, შენმა საქმემ არას აღვილ არ გაწყინა,
ყველას გარგსა შეეცადე, მოყვარეა მტერი გინა.

(528).

თუ გაქვს ავის მოქმედება, ხამს შიშიცა ღიდი გქონდეს.

(529).

უსამართლოსა კაცისგან, ხამს, კაცსა შიში უქონდესა,
ცეცხლს წინ მჯდომელი დაწვასა ერიდდეს, მას იგონდესა.

(530).

მისი კბილი ჯაგრიანად გრდემლს ენახა, დადნებოდა.
(530).

მე ჩემისა საბრალოდობით პირი არსად გამიყვითლდა,
იმ საბრალოთ უწყალოდობით გული ჩემი დასნეულდა.
(532).

თვალთავან მდის ღვარი ცრემლთა, ჩემი ბრალი მტერს
ატირებს.
(535).

გერიდებოდეს გულ წყლულთა გულისა წყლულებისაგან.
(537).

ვისცა უნდა ზამთარ ღვინი, ზაფხულს უნდა გაისაჯოს.
(540).

პირი ჩემი ასე დიდი ანაზღეულ სით მოვიდა!
(540).

ნაღელის ზღვა არის, სოფელი ნიადაგ პირ-პირ საესო-
ბით,
ვინც ერიდების ჩავარდნას, ჭკუა აქვს არ დასავსობით.
(542).

ზედ სწერია ესე სიტყვა სამოთხისა აივანსა:
ვაი მას, ვინცა სოფლისგან მოსტყუელების მისა მგვანსა.
(542).

არ შეიქნას მწერთა ბოლო ფარშავანგთა ფრთეთა ღარი,
ვერცა მკალი შეიქნების ფასკუნჯისა ფერად გვარი,
ძმარსა ღვინის გემოვნება ვერ უზოო ვერცა ცვარი,
და ეკლისაგან ვარდის სული არ გამოვა მოსახმარი.
(544).

ვინც ემდურვის, რაცა იცის, სჯობს, ისევე ის ირჩიოს.
(549).

აწ ემადლობ ღმერთსა, გავსწიე თუცა პირი და ვებანი,
სრულად გამქარდა რა ახლა მეღირსა თქვენი ხლებანი.
(452).

მიწყევ იყო პირი მისი გოლითა და შაქრით საფე,
რას იტყოდა, სიტყვა მისი თვალ-მარგალიტს დავამსგავსე,

რა სტუმარმა შაქრის ტვირთი ნახე ასე მის წინ სავესე,
და ვით თუთი ეტრფიალა ცეცხლთა მისთა არ დასავსე.

(553).

სწავლისთვის სარჯელს გარდიხდი, ხარმცა გამპირე ამისად,
ბოლო გაქვს ღზინი უთოოდ, რა იყო წამელე ჟამისად,
არ წაუხდების მოძღვარსა იგ ჭირნახული დამისად,
და ვის სწადდეს ქონა, ჭირი ხამს დღივ და დღივ წამ და წამისად.

(554).

ვერ მოუჩრჩეს იმის ბადეს ვერ მფრინველი, ვერცა მხეცი.

(555).

თუ გწადდეს თავის პატივი, ანუ თუ გამოჩენანი,
აიღე სწავლა კეთილი, ამაზე დასძარ ენანი,
უცოდნი ფეტვის მარცვლისა არ არი შესაწონანი,
და ქვე დაერდომილსა აღადგენს, ვისაც სჭირს ისე ზენანი.

(558).

შეუწდომლისა რისამე შეწდომის ცდა და პირობა
სირცხვილი არის კაცისა, სიბრიყვე, დიდი ვირობა.

(559).

ტურფაო და შეენიერო, ქცევით მოხვალ კეკლუცითა,
უკან მოგდევს თვალად ნარი კოჭლობით და კელობითა.

(560).

ვერ ვლევიაზარ, ამაღ დაგდევ, მე მაგ შენსა შევენებასა.

(560).

მოცდი(ს) ნავი ზღვასა შიგან ჩამიგდია აფრა შლილსა,
ან დავანთქამ, ან მარგალიტს გამოვიტან თვალსა თლილსა.

(561).

რად სწევ მას მშვილდსა, რომელი არ ძალგიც მოსაწევდა.

(561).

ენა დაკარგა მამისა, უცხოც ვერ შეიძინა მან.

(562).

სიტყვა თვალია და მთქმელი გამთლელი და მაღიდები,
ბევრია ¹⁾ ამ წიგნთ სადაფსაც ძვირფასი მარგალიტები,

¹⁾ Тутъ прибавлены лишнія слова: ვინც სცნობი.

ბურთს ის დაიჭერს ნებისას, ვინც პირსა დადვას კლიტები,
და წინათ ბრძენთ თქმული ისმინოს, ვლოს მათი გზა და ხიდები.

(563).

ვის ნამუსი მთელი ქონდეს, კაცში არის კაცი სრული,
სიკეკლუტით არ იქნება სიკეთე და არცა გული,
ზნესრულობის სათაენოა სილამაზით პირი ქმნული,
და უიმისოთ ესე ასრე დამწვარია, დადაგული.

(564).

ვეზირმა სიბძნის საუნჯის კარი გააღო გდებული,
თქვა: ქვეყანისა მპყრობელო, შემცა გაქვს ნება ნებული,
სწორის მსჯავრითა შენ ულხენ, დიღია ანუ ვსებული,
და შემცა გაქვს ეტლი მლთისაგან ქორედალ ზე აგებული.

(564).

მეფეთ ხამს სიტყვა გასინჯონ, ისე თქვან მოგვიანოდა,
გაუსინჯაჲდ თუ რამ თქვან, ვერ მორჩენ უზიანოდა.

(565).

გასინჯვით იტყვის, ვის აქვს ცოდნა სიტყვის თვისებისა,
გაუსინჯაჲდ მოლაყბე ვერვის შეეთვისებისა.

(570).

ამად უნდა კაცს სიცოცხლე, მოყვას თვისთან იხარებდეს,
უამათოდ რას ვინ აქნევს, მიწის პირზე რომე რებდეს!

(573).

მზე იყო მისი მსახური, მთვარე მნათობი ღამისა.

(574).

ნუმც იქნება ჭმუნვა შენი, მოწყენა და შეხარება,
შენ ხარ ყოვლთა გულის შეება, სიხარული, გახარება.

(578)

ამ ამბისგან თუცა მთვარე შავს არ იმოს, პირ შავია,
თუ ღრუბელი არ იტირებს, უნამუსო მაშავია.

(579).

უგვაროს კაცის სწავლება ამას გავს, კიდეც ასრეა,
მეკობრეს მისცე კელშიგან კმალთი ორპირი ბასრეა.

(580).

მტერს ნუ ენდობი, ნიადაგ მტერ(ნ)ი მტრის მტრობას ცდი-
ლობენ,
პირს თეთრ კბილს აჩენს და უკან შავს გულსა არა რბილო-
ბენ(?)
(581).

ვინცა საქმე ჭკუითა ქნას, ჭირს გარდურჩეს უსაცილოდ.
(585).

სამოსი მისი საფერი თეთრი და ვარდოვანია,
ვითა ალვასა ეხვიოს, ყვაველი ფესოვანია.
(585).

ეკალი დასწვა, ისი სჯობს, სიტყვა არ უნდა ბჭობისა,
თუ შეინახო სახელში, ხორცს სადმე შეერჭობისა.
(592).

თუცა წავიდა ალვის ხე, ნაძვი დვას მალლა ზდილები,
თუ დაჰქნა ვარდი წითელი, თეთრია მისი წილები.
(593).

მოდი მნახე, მომეახლე, მონატრე ვარ შენის შეყრის,
თვალი დამრჩა შენის გზისკენ, მრიდე არ ვარ მტვერის შე-
ყრის,
(599).

ხამს იყოს კაცი ბძენი და ერდგულობაზე კლდევითა,
არ ქროდეს ვითა ნიაფი, ან ღრუბლისაებრ რბევითა.
(602).

ყვა ასული შეგნიერი მზის და მთვარის შუქთა მძლევი,
თმა ამბარი, მუშთარისა პირის სხივით მალ გამლევით,
ბაგე ვიწრო, ვით ბეჭედა, სურნელების მოუღლევით,
და იგი თვალი ძვირფასისა ვერ ვინ ნახის ძნელ სალევით.
(605).

დააკმიო ფიჭვის ფისი, საკმლის სულსა ვერ იყნოსებ.
(607).

მას სიმაღლესა გაეხსნა ხელი სამართლის გზაზედა,
მას შიშ დაება უწყალოთ ფეხი ბოჯკილის კარზედა.
(608).

რა წაველ ბაღსა, ვერ ენახე ჩემი ალვის ხე რგულია,
ვერც ვარდი ახლა გაშლილი, დამწყდა ამისთვის გულია.

(611).

ვისულგძელე ამ საქმეზე ბრძნისაებრ და მეცნიერებ,
ეთქვი: ღმერთს მაღლი, მეც მოკვდები, რაზომ ვიყო ნებიერებ.

(611).

თუცა იოსებ იყიდეს მუშკისა შესაწონადა,
ეს ღირდა სული(ს) საწონად, მეტათაც გასაგონადა.

(611).

Приведенныхъ примѣровъ вполне достаточно, чтобы объяснить характеръ труда царя Вахтанга въ дѣлѣ снабженія стихами прозаическаго перевода Калилы и Димны. Нѣкоторыя изъ указанныхъ стихотвореній очень удачны и смѣло могутъ войти въ любой сборникъ афоризмовъ и сентенцій. Въ общемъ, конечно, стихотворенія Вахтанга уступаютъ стихотвореніямъ Орбеліани.

Отрывки басенъ изъ Калилы и Димны, помѣщенные въ № 110 рукописи и изданные А. Хахановымъ, ничѣмъ не отличаются отъ прозаическаго текста нашей рукописи стр. 360—437 и 350—359, если, конечно, не считать орфографіи; только въ расположеніи басенъ есть нѣкоторая путаница въ № 110: текстъ открывается девятой баснею IV главы и кончается первою баснею VI главы (последняя представлена дефектно). Затѣмъ слѣдуютъ седьмая и восьмая басни опять IV главы, такъ что последняя басня «О судьѣ» принадлежитъ не къ VI главѣ, какъ я отмѣтилъ выше, а къ IV. Стиховъ Вахтанга, написанныхъ на поляхъ, въ № 110 не приводится, но исправленія прозы царя повторены. Такъ на стр. 369 слово ფრიად Вахтанგъ замѣнилъ словомъ ნამეტნავად; въ № 110 читаемъ მეტად; на стр. 369 слово იბილეს Вахтанგъ замѣнилъ словомъ ნახეს; то же самое повторено и въ № 110. Въ расположеніи главъ и басенъ нѣтъ никакой разницы между редакціями Вахтанга и Орбеліани.

Такой разницы и не может быть, такъ какъ оба перевода сдѣланы изъ одной и той же персидской редакціи, известной подъ названіемъ Анвари Сохаили. Эта редакція появилась въ XV вѣкѣ. Эмиръ или визирь Анвари Сохаили не былъ собственно авторомъ персидской обработки Калилы и Димны XV вѣка, а только ея инициаторомъ ¹⁾. По его приказанію Гуссейнъ-Али передѣлалъ старый персидскій переводъ Калилы и Димны Насръ-Аллаха, раздѣливъ его на 14 главъ, вмѣсто 16 редакціи Насръ-Аллаха. Грузинскій переводъ, какъ мы видѣли, сохранилъ предисловіе редакціи Анвари Сохаили и дѣленіе текста на 14 главъ. Четырнадцатая глава, отмѣчена и въ разбираемой рукописи. Листы нашей рукописи оказались перепутанными при переплетѣ, что при отсутствіи старой пагинаціи сразу нельзя было замѣтить. Продолженіе текста 615 страницы теперь помѣщено на стр. 314—315 и 306—313. Кромѣ того, за текстомъ 305 страницы долженъ слѣдовать текстъ 316—320 страницъ. Выходитъ, что въ разбираемой рукописи цѣликомъ сохранилась 13 глава и первые два листа 14 главы. Въ этомъ смыслѣ мы исправляемъ приведенное выше свѣдѣніе о дефектности рукописи. Текстъ обрывается теперь первую баснею 14 главы, словами:

...მერმე კელწიფის ზვილმა თქვა: ყველა ტყვილია და ღთი მართალი, და სარხოს მიმცემელიც ის არი, რაც მისი ბანებაა, ის იქნების. რა ხელოვნობა, ან მუშაობა რას ქვიან! ცუდათ შერებიან ზოგნი: უმღთოდ არა იქნება რა, ვიცი, რომ ღთს მიენდოს, ყველას ისი ჯობს. ბეზირგნი ზვილმა თქვა: მაგისი არავიცი რა, ჰკვსა.. (стр. 313). Намъ остается еще отмѣтить, что царь Вахтангъ VI пробылъ въ Персіи отъ 1712 до 1717 года, и къ этому промежутку времени слѣдуетъ отнести работу его надъ Калилою и Димною.

¹⁾ Выше, въ концѣ описанія рукописи подъ № 36 слово „автора“ нужно замѣнить словомъ „иниціатора“.

Изъ всего сказаннаго и обзора рукописей Калилы и Димны мы приходимъ къ слѣдующимъ выводамъ:

1) Древняго перевода Калилы и Димны, хотя «бы въ отрывкахъ, мы пока не имѣемъ.

2) Новый прозаическій переводъ начать кахетинскимъ царемъ Давидомъ († 1604) и доведенъ имъ до басни «О черепахъ и скорпіонъ».

3) Переводъ Давида продолженъ по инициативѣ и предложенію царя Вахтанга VI однимъ персіяниномъ и доконченъ армяниномъ въ Испаганѣ; затѣмъ весь прозаическій переводъ просмотрѣнъ и проредактированъ Вахтангомъ VI въ Кирманѣ, а также снабженъ имъ собственными стихотвореніями.

4) Переводъ Вахтанговской редакціи съ исправленіями прозы самого Вахтанга и съ автографическими стихотворными записями дошелъ до насъ въ дефектномъ спискѣ (№ 3177) и въ прозаическихъ отрывкахъ въ № 110.

5) Текстъ всѣхъ остальныхъ списковъ Калилы и Димны вмѣстѣ съ печатнымъ изданіемъ, исполненный въ стихахъ и прозѣ, составляетъ самостоятельный переводъ Саввы-Сулхана Орбеліани, который внесъ въ свой трудъ, кромѣ такъ называемаго «завѣщанія царя», еще около 9 стихотвореній Вахтанга и то въ измѣненномъ и передѣланномъ видѣ.

6) Оба перевода сдѣланы съ одной и той же персидской редакціи Анвари Сохаилы.

7) Нѣкто Мелигзадъ Ашхарбеговичъ Бебудовъ сократилъ въ 1839 г. переводъ Орбеліани для удобопонятности основной фабулы книги и содержащихся въ ней басенъ (№№ 21 и 2726).

45 (=1580). Ростоміани, 𐎠𐎼𐎷𐎡𐎴𐎠𐎥, рукопись in folio большого формата, въ 42×27 сант., писана на прекрасной бумагѣ красивымъ, крупнымъ и круглымъ письмомъ мхедрули. Заглавія, первое слово каждого четверостишія и со-

юзъ «*ღ*», обыкновенно начинающій въ «шаири» четвертый стихъ, исполнены киноварью; текстъ писанъ черными чернилами. Эта великолѣпная рукопись, къ сожалѣнію, сильно пострадала: досчатый переплетъ, обтянутый черною кожею съ застежками, ободранъ, первые 17 листовъ въ началѣ рукописи и 40 въ концѣ попорчены: листы большею частью порваны, а отъ нѣкоторыхъ сохранились только клочки. Начальный листъ—въ бордюрѣ изъ золота; въ верхней части листа зарисованъ гербъ грузинскихъ царей; края бумаги и здѣсь ободраны. Рукопись украшена рисунками персидскаго стиля, исполненными въ разныхъ краскахъ, но иллюстрація не доведена до конца; вторая часть рукописи безъ миниатюръ, хотя мѣста для нихъ оставлены. Всѣхъ рисунковъ, принимая во вниманіе и попорченныхъ, я насчиталъ 61. Нѣкоторые изъ нихъ занимаютъ цѣлые листы. Пагинація обозначена и по тетрадиямъ и по отдѣльнымъ листамъ на полѣ внизу буквами мхедрули. Всѣхъ листовъ было 496. Бумага, судя по водянымъ знакамъ, не одинаковая; филигранями служатъ: въ одной половинѣ листа геральдическая лилія въ гербовомъ щитѣ, увѣнчанномъ сложнаго рисунка короною, подъ щитомъ монограмма ИН; въ другой половинѣ листа корона съ крестомъ сверху и въ серединѣ и съ монограммою внизу СК; въ одной половинѣ листа монограмма въ видѣ VI, въ другой въ видѣ IV. Рукопись переписана въ Москвѣ по приказанію царя Бакара, сына Вахтанга VI. Дата не указана, но мы знаемъ, что Бакаръ выѣхалъ въ Москву въ 1725 и умеръ тамъ въ 1750 г. (Н. Г. II, 1 р. 628), стало быть, рукопись могла появиться только во второй четверти XVIII вѣка, вѣрнѣе всего въ 1749—1750 гг. Переписчикомъ былъ нѣкто Георгій Лукадзишвили, который сопровождалъ въ Москву кн. Георгія Мхеидзе. Миниатюристами были тоже грузины, находящіеся при Бакарѣ, а наблюденіе и руководство надъ исполненіемъ всего дѣла было поручено

Бакаромъ двумъ его сыновьямъ, Левану и Александру. Слѣдуетъ замѣтить, что Леванъ родился въ 1739 г., но въ 1753 г. уже былъ женатъ на княжнѣ Сибирской (Н. Г. II, 1, р. 628). Если мальчику поручили надзоръ за работою, то ему было, вѣроятно, не менѣе 10 лѣтъ. Вотъ почему переписку рукописи слѣдуетъ отнести къ 1749—1750 гг. Всѣми указанными извѣстіями мы обязаны послѣсловію въ стихахъ, которое и приводимъ:

ადიდნეს ღმერთმან სვე მისი, ვისთვისცა მე ელაღდება,
მაქეს ღაუცხრომლად დიდება მონასა კვლა და კვლადება,
ნერგ დავითის ცხებულის მეფის ბაქარის წადება,
და სრულ ყოს ყოველი, ვითარცა ამისი იქმნა მზადება.

ქართველთა მეფის ბრძანება გვესმა ძეთა და მონათა,
ლევანს და ალექსანდრესა, მათთა ძვირისა წონათა,
სურვილი როსტომიანთა დაწერა, თანა ქონათა,
და დახატვა გმირთა სახეთა ყოველთათვის გასაგონათა.

მოგებმეთ თანახლებული მცნობი ძალისა ჩვენისა,
დავადეთ ესე ბრძანება, ვითა რა ნახოთ თქვენ ისა,
დახატვა სწორად დაწერა საამოდ წამკითხვენისა,
და სრულ იქმნა ვისგან ვისითა მართლად სახედ მოგისვენისა.

იმერთა ძირთა მოსახლე გარდმოსულია ამერთა,
გიორგი კნიაზ ფხეიძე შერთვით ქართველთა ამერთა,
ძველად გძლად მათი მონა და ვერავინ გააწამერთა,
და იგი არს თანა კმობილი, ვინა მსახურა ყმა-ბერთა.

მას ჰყუნდა მონა მცირელი, მისი თან შეცაზდილია,
გიორგი სახელ-დებული, გვარათ ლუკაძისშვილია,
წერა-კითხვითა მსწავლული, არვისგან შენაცდილია,
და მას მიჰხვდა ესე ბძანება, ვით ზომით მონაწილია.

ჩვენ ორნი ძმანი მოუწრნეთ მაზედან დადგინებულნი,
გვისხენ მხატვარნი ჩვენნივე, მონანი დაცადებულნი,
სწერეს, დასახეს მსგავსისა, ვითარცა იყო დებულნი,
და დიდს რუსეთს მოსკოვს ქალაქსა არს სამეუფოთ გებული.

Начало текста съ сохраненіемъ знаковъ препинанія:
ქ: დიდება: ღმერთსა: კარი: პირველი: როსტომიანთა:
ეს: არის: დასაწყისი: მანუჩარ: კელმწიფისა: და: საამ ფალაენისა.

ჟი: შემოქმედო: ნუ: წამწყმედ: დამხსენ: სახმილთა: ალია.
თავი: ეს: არის: როსტომთა: ბოლომდის: ლექს: მრავალია.
ქაიხოსრომდი: გავლექსავ: მღთით: ვიტყვი: რა: სავალია.
და: ნეტარ: რა: გიყო: სპანდიერ: სოფელი: წარმავალია.

ბრძენი: ვინცა: ხართ: გასინჯეთ: სცნათ: ჩემი: დანაპირება.
მიბრძანეთ: ფილასოფოსნო: განა: სჯობს: გვარსა: ზდილობა.
თქვენ: შემახვეწეთ: უფალსა: არ: მიყოს: ჭკუეის: მცირობა.
და: გამომიჩნდების: ლექსზედა: აწ: ჩემი: გულმახვილობა.

იყო: მანუჩარ: კელმწიფე: გმირი: და: სახელიანი.
საამ: არს: ნარიმანის ძე: მორკმული: ნიშროზიანი.
მას: კელთა: ჰქონდა: ქალაქი: ზაული: სიმაგრეანი.
და: სხვა: ძე: არ: ესვა: შემდეგად: ჭმუნვით: ჯდა: გულ[მაგრეანი].

Ростоміани представляет изъ себя сокращенный пере-
водъ въ стихахъ той части Шахъ-Намэ, которая начинается
съ рожденія Заала и кончается смертью Госташаба. Съ со-
держаніемъ „Книги царей“, какъ это установлено теперь Н.
Марромъ, грузины были хорошо знакомы еще въ XI и XII
вѣкахъ ¹⁾. Есть большое вѣроятіе, что переводъ этой знаме-

¹⁾ См. статью Н. Марра: ორიოდ სიტყვა „შაჰ-ნამე“ ს ქართულ თა-
რგმანის შესახებ (Газета „Иверія“ 1891 г. №№ 132, 133, 135). Къ выводамъ,
къ которымъ пришелъ Н. Марръ въ этой статьѣ относительно пере-
вода и авторовъ Ростоміани, пока ничего новаго не прибавлено. О

нитой книги, если не въ стихахъ, то по крайней мѣрѣ въ прозѣ имѣлся раньше на грузинскомъ языкѣ. Н. Марръ указываетъ въ Публичной библіотекѣ въ Петербургѣ (Собрание князя Грузинскаго № 50) дефектный экземпляръ прозаическаго перевода Шахъ-Намэ. Авторомъ грузинскаго Ростоміани царь Арчилъ считалъ Хосро Турманидзе, но Н. Марръ, забывъ послѣсловіе Ростоміани Петербургской публичной библіотеки (Собрание кн. Грузинскаго № 15), совершенно правильно установилъ, что переводъ Ростоміани принадлежить не одному Хосро Турманидзе, а нѣсколькимъ лицамъ, упоминаемымъ самимъ Турманидзе. Лица эти суть: «хевисъ-бери» и старшина Грема (?) Сабашвили, сынъ Сограта (Согратисдзе-Сабашвили), который является авторомъ той части Ростоміани, которая начинается отъ рожденія Заала и доведена до Лораспа; Хосро Турманидзе, который приписываетъ себѣ переводъ 972 стиховъ (вѣроятно четверостишія), или разсказа о Спандіатѣ Барзу цѣликомъ, и Парсаданъ Горгиджанидзе, извѣстный историкъ, который, какъ видно, работалъ надъ Ростоміани въ бытность свою въ плѣну въ Шустарѣ (въ Аравіи) въ третьей четверти XVII вѣка. По имѣющимся пока матеріаламъ нельзя точно установить, что принадлежитъ въ Ростоміани Парсадану и вообще каждому изъ трехъ названныхъ лицъ, но участіе всѣхъ ихъ въ переводѣ Шахъ-Намэ безспорно устанавливается записью въ концѣ Ростоміани, которая, къ счастью, сохранилась и въ разбираемой рукописи передъ послѣсловіемъ переписчика и которую мы долгомъ считаемъ цѣликомъ привести:

კუთხეულმე არის უფალი, ყოვლის მპყრობელი ზესია,
მე ხოსროვ თურმანიძემან აშავი ვპოვე ესია,

Ростоміани довольно подробно писалъ еще Хахановъ (см. Очерки по исторіи грузинской словесности, вып. 3, стр. 112—119) и З. Чичинадзе. Грузинскіе писатели XVII ст. на груз. языкѣ.

უცხო, ტურფა და ლამაზი სპარსულად იყო ესია,
და პატრონმან ჩემმან მიბრძანა, ქართულად სწერე ესია.

სპანდიერ ბარზუს ამბავი აწ სრულად გაიგონების,
მტერი ორგული ყოველი მეფესამც დაეღონების,
ცხრაას სამოცდა თორმეტსა ლექსს ხოსროვ მოეგონების,
და ვინც ნახოთ, ჩემსა ლოცვასა ნურავენ დაეღონების.

სხვაც ბევრი აკლდა ამ წიგნსა პირველად თარგმანულთაგან,
პატრონი ჩემი სვიმიონ, სვიანმცა არის სულთაგან,
მათსამცა ძეთა მიხედების, რომე მოიჩქონ მტერთაგან,
და ძმათა მათი წყალობა ნუ მოეშლების ხმელთაგან.

ეჰ გლახ გმართებს, თაო ჩემო, ლოცვისაგან არ დასცხრია,
ღმერთსა ზშირათ ეთაყუანე, გაათავე, რაცა სთქვია,
მანუჩარით ბაჰმანამდის ორსა თვესა დაესწერია,
და ჭკვიანსა და გონიარსა მცდარმან კაცმან აღრე მძლია,

შუშტარს უბრალოთ ტყუეთ ვიყავ ფარსადან ლექსის წერია¹⁾,
აზო მყავს მშველი მომხმარე, არც მეფე არცა ერია,
ძმა მახლავს ჩემი უმცროსი მეღექსედ²⁾ შვენიერია,
და შველად იმედათ მეცა მყავს მპყრობელი სახიერია.

როსტომიანთ³⁾ გამღექსავი სოგრატიძე საბაშვილი,
ზალის შობათ ლოარსპამდის⁴⁾ ლექსი მითქვამს სიტყვა ტკბილი,
გრემელთ თავი, ხევის ბერი, კელმწიფეთა თანა ზრდილი,
და შენდობასა მიბრძანებდეთ, ვინცა ნახოთ ჩემი თქმული.

¹⁾ Въ оригиналѣ лექსი სწერია.

²⁾ Въ петербургской рукописи болѣе правильное чтение: მეღიქსად. Меликъ-Садать или Меликъ-Садать-Бегъ былъ братъ Парсадана Горги-джанидзе (Н. Г. II, 1, p. 512).

³⁾ Въ петербургской рукописи: ამ როსტომიანთ.

⁴⁾ Въ петербургской рукописи: ლოარსპამდის.

სამოცისა წლისა იქნეთ, მოიგონეთ მონახსენი,
ლეინოზ ნუ სვამთ, თვით მთერალი ხარო, ღმერთმან მოგცა(თ)
ყავარჯენი.

სადავესა ნუ უყურებ, სამღთოთ გაეც საჭურჭლენი,
და ჟამსა ნურგინ მიენდობით, ვართ ამისი მოაჯენი.

რა მტვერი ასტყდეს, გუშაგთა ველარა ნახონ მთის მეტი,
წამწამთა წინა შობასა არ გაათენებს მზის მეტი,
არ დაბორკილდეს ვაჟკაცი ჟამსა სამოცის წლის მეტი,
და ჭიქა სამოცდა თორმეტი გაქუს, გმართებს სამარის მეტი.

ამა წიგნსა უღეველსა, გრძელათ უთქვამს კაცსა ბრძენსა,
თაფი ბოლო ნაკლები აქეს, რაც რომ უთქვამს ენა(ს) ჩვენსა,
ცოტა რამე მე ვარჩიე, საკითხავათ მოგალხენსა,
და რაც აკლია, ვინც ათაოთ, სამოთხე ზედეს სულსა თქვენსა.

Другая запись въ серединѣ текста заставляетъ думать, что надъ Ростоміани, кромѣ выше указанныхъ лицъ, работалъ еще нѣкій Серапіонъ. Авторъ упоминаетъ о Багратѣ, по всей вѣроятности Мухранскомъ владѣтель¹⁾, и нѣсколько наивно заявляетъ, что Руставели не можетъ сравниться съ нимъ. Слѣдуетъ мнимый отвѣтъ Руставели, а затѣмъ Баграта, который, отдавая должное многоопытности Серапіона, заявляетъ однако, что царь долженъ быть богобоязливымъ, добродѣтельнымъ и заботиться о духовныхъ дѣлахъ и что трудъ Серапіона не принесетъ ему пользы въ той жизни. Запись эта имѣется во многихъ спискахъ Ростоміани, не исключая и петербургскаго, но мы приведемъ ее изъ № 1505, такъ какъ только въ этой рукописи четверостишія имѣютъ соотвѣтствующія оглавленія. Въ началѣ приведена такая фраза: აქა მეღეჟე ავად გაზდა, რა ექნა ამ

¹⁾ Багратовъ Мухранскихъ было три; изъ нихъ первые два жили въ XVI вѣкѣ, а третій въ XVII.

მარტილეების გარდამკიდევ— „ЗДѢСЬ СТИХОТВОРЕЦЪ ЗАБОЛѢЛЪ,
ЧТО МНѢ ДѢЛАТЬ СЪ ЭТИМИ ДѢТЬМИ!“ (тетрадь 26, листъ 8
verso). Затѣмъ идутъ три четверостишія:

ბაგრატ ენახე, მარანსა ჯდა, მუხრანს შექნა ნადიმობა,
ხელყო საყდართ აშენება, დაიჭირა ბატონობა,
ძველი ტახტი განაახლა, ჰოვა მღვთითა მორკმულობა,
და ნაძლევი ვარ რუსთველისა, თუ მეტი ქნა ჩემოდნობა.

აქ რუსთველისაგან ზსუსხის შექცევა.

რას მამერჩი ბერი ბერსა, მე გავლევსე ლამაზ ენა,
ამიყი ვარ თვალ-წარბისა, ეინ სოფელი დააშვენა,
შენ ტყუილად შემოგფიცეს, მათ აუზნეს ტკბილად ენა,
და თუმცა ფასი არ მიბოძა, მან რუსთავი ამიშენა.

აქ ბაგრატის ზსუსხის შექცევა.

ეიცი, ჩემო სერაპიონ, ხარ მრავლისა მონახული,
მეფე უნდა ღვთის მოშიში, სიკეთითა დანერგული,
ამ სოფლისა დიდებასა მირჩენია მცირე სული
და არას მარგებს საუკუნოს საპრჭოთ შენი ჭირნახული.

Мы имѣмъ и другое литературное упоминаніе о Серапіонѣ. Авторъ „Шахнавазіани“ Пешангъ Бертадзе сообщаетъ, что Серапіонъ воспѣлъ героя Ростома. Имѣются и другія упоминанія о грузинскихъ переводчикахъ „Книги царей“. Такъ, напримѣръ, Кайхосеро, авторъ „Оманіани“ въ предисловіи своего произведенія говоритъ, что какой-то Кеделаури воспѣлъ туранцевъ и Ростома Заулистанскаго. Царь Арчилъ въ своемъ Арчиліани сообщаетъ, что Бардзимъ Вачнадзе переложилъ въ стихи рассказъ о Саамѣ. Все это безспорно доказываетъ, какъ отмѣтилъ Н. Марръ, что „Шахъ-Намѣ“ переводился на грузинскій языкъ разновременно и по частямъ.

Разбираемая рукопись, какъ видно, поступила въ Общество грамотности изъ бібліотеки кн. Александра Вахтан-

товича Орбеліани. На оборотѣ переплета имѣется его записъ, указывающая, что рукопись принадлежала прежде царю Вахтангу VI (?), и когда царицу Дареджану отправили въ Петербургъ, ее сопровождалъ отецъ Александра Вахтангъ, который на возвратномъ пути въ Москвѣ получилъ въ подарокъ сей Ростоміани отъ своего родственника и друга Дмитрія Багратиона. როსტომიანი ესე ნაქონია მეფის ვახტანგისა. როდესაც დარეჯან დედოფალი პეტერბურღსა წაიყვანეს, მამა ჩემი ვახტანგ თან ახლდა და იქითგან დაბრუნებაზე მოსკოვში დიმიტრი ბაგრატიონს ეჩუქებინა მამიჩემისათვის როსტომიანი ესე ნათესაობის, სიყვარულის გამო. თა აღექსანდრე ჯამბაკურიანი ორბელიანი.

Какіе-то комики М. и Г. Чолакашвили въ иронической припискѣ совѣтуютъ Александру Орбеліани молчать, когда его не спрашиваютъ. Какое же родство, спрашиваютъ они, могло быть между вами и царемъ Вахтангомъ или Дмитриемъ Багратиономъ? სანამ არა გკითხონ რა, თქვენ თვითონ ნურას იტყვიტ, ამიტომ რომ არ დაგეჯერება რა. მ. ჩ.

რა ნათესავი იყო მეფე ვახტანგ თქვენნი, ან დიმიტრი ბაგრატიონი? რა გენაღლება, სულ ჩუმათ იყოტ. გ. ჩოლაკაშვილი. Тутъ же приписанъ отвѣтъ Александра Орбеліани, который указываетъ на свое родство съ упомянутыми лицами. მე თქვენისთანა არა ვარ, დავჩუმდე. თქვენ ბრუნდე სიარული გიყვართ და იმ გზაზე არ შემოძლიან გავლა. მეფე ვახტანგ ჩვენი სახლის ნათესავი ასე იყო: იმის დისწული ელენე პაპი ჩემის მამის ელიზბარ ემიკალაბაშის ცოლი იყო, და ნათესავი ყოფილა თუ არა? და თუ დიმიტრი ბაგრატიონის ნათესაობა გინდატ, შეიტყუოტ, მობრძანდით და ამისაგან მოწერილს წიგნს გაჩვენებოტ: შენ მ. ჩო. და კნ. გ. თა ა. ვ. ძე. ჯ. ორბელიანი.

Наша рукопись списана, по всей вѣроятности, съ экземпляра, теперь хранящагося въ Петербургской публичной библіотекѣ (Собраніе кн. Грузинскаго № 15). Петербургская

рукопись, судя по описанію Н. Марра (газета «Иверія» 1891 г. №№ 132, 133, 135), начинается такъ же, какъ наша, содержитъ въ концѣ и въ серединѣ тѣ же свѣдѣнія объ авторахъ Ростоміани, какія мы привели выше. Наша рукопись и по внѣшности и по украшенію напоминаетъ петербургскую. Одинаковый форматъ, одинаковыя украшенія и рисунки заставляють думать, что переписчики и миниатюристы во всемъ рабски подражали оригиналу, хотя рисунковъ въ нашей рукописи меньше. Въ петербургской Н. Марръ насчиталъ 161. Приводимые Марромъ отрывки изъ петербургской рукописи не даютъ существенныхъ вариантовъ сравнительно съ нашими. Но петербургскій списокъ Ростоміани почти на столѣтіе древнѣе нашего. Онъ переписанъ несомнѣнно въ 1671 г. Переписчикомъ, повидимому, былъ Парсаданъ Горгиджанидзе, который долженъ былъ выполнить эту работу, по предположенію Н. Марра, въ Шуштарѣ, незначительномъ городѣ Аравіи. Одна приписка ея въ переводѣ гласитъ: «Боже, дай въ долгоденствіи владѣть *сею книгою* невѣсткѣ царя царей Георгія Кетеванѣ, аминь. Корониконъ 359 (=1671)». Другая приписка поздняя: «Сія книга принадлежитъ невѣсткѣ царя всей Грузіи Георгія, дочери имеретинскаго сахлтъ-ухуцеса Зураба Церетели Кетеванѣ, Боже, дай пользоваться въ счастья и благоденствіи; іюня 22, въ корониконъ 488(=1800)». Упомянутіе въ разновременныхъ записяхъ Кетеваны насъ не должно смущать, ибо Кетевана первой записи есть жена царя Арчила, невѣстка царя Георгія XI, а Кетевана второй записи жена царевича Іоанна, невѣстка послѣдняго грузинскаго царя Георгія XII. Есть еще одно обстоятельство, которое дѣлаетъ несомнѣннымъ переписку нашей рукописи съ петербургской. Дѣло въ томъ, что петербургская рукопись имѣетъ на 8 листѣ вставку Парсадана Горгиджанидзе изъ нѣсколькихъ четверостишіи, въ которыхъ авторъ жалуется на свою судьбу, на свою ссылку

въ Шуштаръ, или Шустеръ, куда онъ былъ отправленъ, по словамъ Парсадана, иранскимъ повелителемъ безъ всякаго суда, по одному только доносу карталинскаго царя. Парсаданъ просить Бога даровать умъ царямъ для распознаванія правды, а себя утѣшаетъ тѣмъ, что на томъ свѣтѣ онъ будетъ выше другихъ. Эта вставка повторяется и въ разбираемой рукописи, какъ зависимой отъ петербургской; въ пяти другихъ рукописяхъ, которыми мы располагаемъ и описаніе которыхъ будетъ приведено ниже, она отсутствуетъ. Вставка эта состоитъ изъ 4 четверостишій и помѣщена на 7 листѣ verso:

ღმერთო, გევედრო, გებარო, სიმართლით საცხევ უკლებო!
უბრალოთ შეგებღებულსა შენ მიხსნი, მიპატრონებო,
ვირე ეცოცხალვარ, ყოველ წუთ ხშირათ ექნა შენი საქებო,
და მეფეთა სიმართლისათვის ჰკუთა უბოძე სამცნებო ¹⁾!

ქართველთა მეფემ მამებლა კემწიფეს გრანელთანა,
არ გამოკითხეს, არაბეთს უბრძანეს ჩემა წატანა,
წამოველ, ღმერთსა მივენდეც, ვერ მამატყუებს სატანა,
და არას ვებოო, თუ ღმერთი წყალობით იყოს ჩემთანა.

რაცა მიწას დაენარცხოს, მღვთის ბრძანებით აყუავდება,
ჰაერშია არ ამოვა, თესლი მიწით გამწუანდება,
თუცა ორბი ზეცაშია არაოდეს არ გაძლება,
და ფარსადან შენ მიწათ იქეც, ღმერთს მონე და გეშველება.

მღვთის წინაშე აღვილია ტახტის მაგიერ სუდარა,
ჯართა სანაცვლოდ მიწათა გაუთავდების მუდარა ²⁾,
შესჭამს და ჭია გაძღების, ზოგნი შიგ დაიბუდარა,
და ფარსადან იმ დღეს შენ სჯობხარ, მის უკეთესი გინდარა!

¹⁾ Этого четверостишія Н. Марръ не приводитъ, но оно, вѣроятно, имѣется и въ петербургской рукописи.

²⁾ Въ петербургской рукописи: ზედარა.

Итакъ, въ разсматриваемой рукописи мы имѣемъ копію Ростоміани Петербургской бібліотеки.

46(=406): Ростоміани Мингрельской бібліотеки, рукопись въ 25,5×20 сант., писана на бумагѣ красивымъ, круглымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами; заглавія и первое слово каждого четверостишія писаны киноварью; на каждой страницѣ помѣщены по пяти четверостишій, когда этому не мѣшаетъ оглавленіе. Картонный переплетъ обтянутъ черною кожею съ тисненіями. Довольно таки пострадавшую отъ времени рукопись подправилъ и привелъ въ порядокъ, какъ видно изъ одной поздней приписки, бывший владѣтель Мингрелин Давидъ Дадіани. Края испорченныхъ листовъ подправлены бумагою, недостающіе тексты добавлены на другой бумагѣ и другимъ почеркомъ; таковы страницы: 9—10, 363—366, 369—370, 739—742, 805—808, 901—904; всѣхъ добавленныхъ листовъ 15; мѣстами текстъ все же не пополненъ, ибо, какъ замѣчаетъ Давидъ Дадіани, онъ не нашелъ хорошаго оригинала. Въ нѣкоторыхъ случаяхъ мѣста оставлены для пополненія и самимъ переписчикомъ стараго текста (какъ напр., на стр. 50 и 51), очевидно, пропускъ былъ въ оригиналѣ, что часто наблюдается въ разныхъ спискахъ Ростоміани. Эти мѣста сохранились въ № 428 (листы 36 и 37) и № 2384 (листъ 97). Пагинація была означена по тетрадамъ на поляхъ сверху и снизу листовъ буквами мхедрули, но буквы большею частью обрѣзаны при переплетеніи рукописи. Всѣхъ тетрадей 57, въ каждой тетради по 8 листовъ. Съ добавленными листами теперь въ рукописи 920 страницъ. Въ концѣ недостаетъ пять четверостишій текста и цѣлаго послѣсловія № 1580. Начало сохранилось. Бумага рукописи двухъ сортовъ, одна потолще, другая потоньше; филигранью послѣдней служитъ нѣчто въ родѣ букета цвѣтовъ изъ лилій. Эта одна изъ лучшихъ рукописей Росто-

მიანი. Нѣкоторые ея стихи не встрѣчаются въ другихъ спискахъ, разночтеній много, но есть и важные пробѣлы. Время переписки, судя по почерку и бумагѣ, вѣроятно, XVII вѣкъ. Текстъ имѣетъ оглавленіе, указывающія на содержаніе, чего нѣтъ въ № 1580 ¹⁾. Начало представляетъ нѣкоторые варианты сравнительно съ № 1580, поэтому мы считаемъ нужнымъ привести ее здѣсь (знаковъ препинанія оригинала, по двѣ точки послѣ каждаго слова, не сохраняемъ):

კარი პირველი. დასაწყისი როსტომიანთა. თავი ეს არის პირველი მანუჩარ კელმწიფისა და საამ ფალავნისა. ძლიერო მეუფეო, ნუ მიმკდი პატიჟთა ამაოდ და შრომასა ზღაპარსა ამას ზედა, და მშვიდობით აკმაღრე.

1. ჭი²⁾ შემოქმედო, ნუ წამწყმედ, საკმილთა დამკსენ აღია³⁾, თავი ეს არის როსტომთა, ბოლომდი ლექს მრავალია, ქაიხოსრომდი გავლექსო, ღვთით ვიტყი რა სავალია, და ნეტარ რა გვიყო სპანდიატ, სოფელი წარმავალია.

2. ბრძენი ვინცა ხარო გასინჯეთ, სცანთ ჩემი დანაპირობა, მიბრძანეთ ⁴⁾ ფილასოფოსნო, განა სჯობს გვარსა ზრდილობა? თქვენ შემახვეწეთ უფალსა, არ მიყოს ჭკუისა ⁵⁾ მცირობა, და გამომიჩნდების ⁶⁾ ლექს ზედა აწ ჩემი გულ-მახვილობა.

3. იყო მანუჩარ კელმწიფე გმირი და სახელიანი, საამ ძე ნარიმანისი ⁷⁾ მორკმული ნიმროზიანი, მას კელთა ჰქონდა ქალაქი ზაული სიმაგრეანი და სხვა ძე არ ესვა შედეგად, კმუნვით ჯდა გულ-ნაღელიანი.

¹⁾ Въ № 1580 оглавленія встрѣчаются иногда въ видѣ исключенія.

²⁾ Въ № 1505: ჭე, въ № 2364: ჭეო.

³⁾ Въ № 1505: დამკსენ საკმილთა აღია.

⁴⁾ Въ обоихъ цитованныхъ рукописяхъ: გვიპანეთ.

⁵⁾ Въ обоихъ рукописяхъ: ჭკუის.

⁶⁾ Въ обоихъ рукописяхъ: გამომაჩნდების.

⁷⁾ Въ обоихъ рукописяхъ: შვილი ნარიმანისა.

Чтобы не повторять начала при описаніи другихъ рукописей Ростоміани, мы укажемъ здѣсь разницу. Въ №№ 1505 и 2384 заглавіе приведено въ такомъ видѣ:

ქ: კარი პირველი როსტომისა. ესე არს დასაწყისი მანუ-
ჩარ კელმწიფისა და საამ ფალავნისა. ღმერთო, წარმართე სა-
ქმე კელთა ჩვენთანი და მოგვეც გონება ვრცელი და განძლიე-
ბა, ხოლო კელი მწერლისა მიწასა შიგან ღებების და ნაწერი
მისი რჩების. № 2384 კъ этому еще прибавляетъ: მეორედ
ამის დამწერის ხელი რჩების.

Конецъ:

მიწერილი წიგნი ნახეს, რაცა ჰქონდა როსტომ მისცა,
ხეფთანი და ბარგისტანი, მოკედლი კრმალი მისცა,
გულის ნაღვლითა ნაწრთობი, ხანჯარი და ქამარიცა,
და ოქროს უნაგირით შემკული მისცა მრავალი ცხენიცა.

ორი იაგუნდის თასი და ნარინჯი ოქროსანი,
სხუა მრავალი საქონელი, არა ითქმის ანგარიში,
ესე ჰილოტანმან როსტომ ბაამანს მისცა მისანი,
და ოთხს ფარსაგამდის თან გაჰყვა შევენება ფალავნისანი.

Запись Давида Дадіани 1838 г.:

ეს როსტომიანი დიდის ძეგნით ეჰპოე დაფუშლი ფურ-
ცლებად და რაოდენადც შესაძლო იყო შევაწყობინე და შე-
ვაკრვევინე მაგრა, დედანის უბოარებისა ძლით მეტად ვერ გა-
ვამრთელეთ, ბოლოც დაკლებული აქვს, საშვალ ქალაღდის
ჩაწების გარდაჲს. 1838-სა წელსა ნოემბრის 29-ს. ტფილისი.
დავით დადიანი (послѣднія два слова вязью).

ჩი მკითხველნო! ამ წიგნს ნუ დასცინებთ, თუმცა ვინ
გულის ხმერად წაიკითხოთ, ჰპოოთმცა ამას შინა ძველი ზნე-
ობა და ზოგადი ჩვეულება ძველთა ქართველთა და გმირულნი
მოთხრობანი, რომლითაცა ძველნი ქართველნი შთამომავლო-
ბათა, ანდაზად დაუდებდიან და ამით მათ შორის სიმხნესა და
ახოვანსა სულსა განაღვიძებდიან, და სასიბრძნოცა მრავალი
იპოება. დავით დადიანი (послѣднія два слова вязью).

47 (=428). Ростоміани, рукопись in folio, въ 33×22 сант., писана на бумагѣ круглымъ мхедрули и черными чернилами, заглавія и первый стихъ каждаго четверостишія писаны киноварью. Рукопись безъ начала и конца, переплетъ пропалъ, но тетради пришиты другъ къ другу. Текстъ начинается теперь словами:

და: ნულარ: მეძღურვი: მოგვეარე: სევდისა: დამაღწებელი.

ტან: სარო: და: პირად: მთვარე: ჭანგ: მახვილი: ხელი: ლომი:

ეპოვე: ჩემგან: დაკარგული: ფასკუნჯისა: განაძღმომი:

ვითა: გმარებს: დამზადე: დამხული: მზეო: ტახტა: მჯდომი.

და: შენ: მოჰკაზე: დარბაზები: გაგვინათლდა: ცათა: კომი:

Словомъ, этой рукописи въ началѣ недостаеѣ текста, который въ № 406 приведенъ на 1—16 страницахъ, т. е. цѣлой первой главы и части второй. Нѣсколько листовъ недостаеѣ и въ серединѣ, наиримѣръ, одного листа нѣтъ послѣ 496 страницы. Въ концѣ недостаеѣ послѣдней главы и нѣсколько стиховъ предпослѣдней, именно то, что въ № 406 приведено на стр. 896—920, да плюсъ еще пять четверостишіи и послѣсловія; текстъ кончается теперь четверостишіемъ:

დედა: ნახა: ტირილითა: მას სპანდიატ: ეუბნების:

ჩემგან: მისი: სიკუდილი: და: აწ: მორენა: არ: იქნების:

ესე: ვიცი: ზაულისტანს: რო: ჩემი: დღე: გათავდების:

და: რა ექნა: ჩემგან: კელმწიფისა: აწ: ბრძანება: არ: გატყდების:

Въ рукописи теперь 888 страницъ; на каждой страницѣ по пяти четверостишіи. Бумага тонкая, безъ филиграни, почеркъ, повидимому, XVII вѣка. Приписка позднею рукою на стр. 107, на полѣ внизу, указываетъ, что книга принадлежала нѣкогда царевнѣ Еленѣ: ქ. ეს წიგნი: ბატონი-შვილის: ელენესია: როსტომიანი: Нѣкоторые листы въ этомъ

спискѣ съ соотвѣтствующимъ текстомъ несовременны рукописи, а добавлены потомъ другою рукою. Таковы страницы: 23—26; 31—34; 69—70; 75—82; 93—100; 107—110; 187—188 (этотъ листъ совсѣмъ новый и письмо строчное мхедрули). Бумага добавленныхъ листовъ имѣетъ филигранную три полумѣсяца. Эти добавленія XVIII вѣка, кромѣ указанного одного листа. Паганація обозначена на каждомъ листѣ буквами мхедрули; послѣдній изъ сохранившихся листовъ 454-ый. На 3 и 4 страницахъ приведены по два четверостишія, и оставленные мѣста показываютъ, что переписчикъ предполагалъ тутъ пропуски въ оригиналѣ, но другіе рукописи въ этихъ мѣстахъ не отмѣчаютъ пропусковъ. На полѣ 363 страницы какая-то записъ криптографомъ. На полѣ 319 страницы сбоку замѣтка рукою текста:

მღთისა: მადლოსა: ნუ: მაგონებთ: სამი: ლექსი: დამტო-
მოდა. «Ради Бога, не хулите, пропустилъ три стиха» (четверостишія).

Послѣловія № 1580 въ этой рукописи не можетъ быть по дефектности, но на стр. 404 сохранилась та часть послѣловія, которая принадлежит Сабашвили. Она повторяется и въ другихъ спискахъ (№№ 406, 1505 и 2384), кромѣ № 1580. Въ послѣднемъ всѣ предисловія или послѣловія разныхъ авторовъ соединены въ одно, причемъ, какъ оказывается, дѣло не обошлось безъ искаженій. О Греми, столицѣ Кахетіи, послѣловіе Сабашвили не упоминаетъ. Въ-мѣсто გრემელთ თავი—«глава (старшина) Греми», всѣ другія рукописи даютъ чтеніе მრევლთა თავი—«глава прихожанъ». Затѣмъ одинъ стихъ указываетъ, что хевисъ-беръ (начальникъ ущелья) Сабашвили былъ искусный живописецъ и плодовитый стихотворецъ. Если бы всѣ послѣловія авторовъ Ростоміани сохранились на своихъ первоначальныхъ мѣстахъ, то легко было бы выяснитъ работу каждаго изъ нихъ въ отдѣльности. Послѣловіе Сабашвили сохранилось во всѣхъ

указанныхъ рукописяхъ тамъ, гдѣ оканчивается разсказъ о смерти Сіаоша. Въ трехъ спискахъ послѣсловіе Сабашвиліи одинаково передается, № 406 даетъ варианты, которые мы отмѣчаемъ въ примѣчаніяхъ.

აქა ქექაოზისაგან სიაოშის სიკუდილის ცნობა.

Въ № 406 это заглавіе приведено такъ:

გათავდა სიაოშის სიკუდილის ამბავი და ქაისოროსაგან სიაოშის სიკუდილის ცნობა.

ამ როსტომთა გამლექსავეი ¹⁾ სოგრატიძე საბაშვილი,
მხატვარია კელოვანი, ლექს უღევი, სიტყვა ტკბილი,
პრეველთა თავი, კევის ბერი, კელმწიფეთა თანა ზრდილი,
და შენდობასა უბრძანებლით, ვინცა ნახოთ ჩემგან თქმული ²⁾.

სამოცისა წლისა იქნეთ, მოიგონეთ ³⁾ მონახსენი,
ღვინოს ნუ სევამთ, თვით მთერალი ხართ, ჟამმან მოგცა(თ)
ყავარჯენი.

სადავეთა ნუ უყურებთ, დაიფანჩვის ⁴⁾ საჭურჭლენი,
და ჟამსა ნუ ვინ მიენდობით, ვართ ამისნი მოაჯენი.

რა მტვერი ატყდეს, გუშაგთა ველარა ნახონ მთის მეტი ⁵⁾,
წამწამთა შინა შობასა რა გაათენებს მზის მეტი ⁶⁾,
ვით დააბრკოლებს, არ ეცი, ჟამსა ⁷⁾ სამოცის წლის მეტი,
და ჭიქა ორმოცდა თორმეტი ⁸⁾ გაქუს, გმართებს სამარის მეტი.

¹⁾ В № 406: გამლექსველი.

²⁾ Ibid.: და შენდობასა უგზავნიდით, ვინც იკითხოთ ჩემგან თქმული.

³⁾ Ibid.: გაიგონეთ.

⁴⁾ Ibid.: დაიფარნეს.

⁵⁾ Ibid.: რა მტვერი ასტყდა, გუშაგმან ველარა ნახა მთის მეტი.

⁶⁾ Ibid.: წამწამთა შიგა შობასა რა გაანათლებს მზის მეტი.

⁷⁾ Ibid.: ჟამსა

⁸⁾ Ibid.: ოთხმოცდა თორმეტი.

48 (=1505). Ростоміани, рукопись, пожертвованная Шакро Херхеулидзе и привезенная изъ Кизляра, in folio, въ 32×20 сант., написана на бумагѣ строчнымъ, но разборчивымъ мхедрули и черными чернилами, оглавленія и первое слово каждаго четверостишія писаны киноварью. Рукопись дефектна, недостаетъ и въ началѣ и въ концѣ; переплетъ пропалъ. Пагинація выставлена на каждомъ листѣ двумя буквами заглавнаго хуцури, первая буква указываетъ нумеръ тетради, вторая счетъ листовъ каждой тетради. Отъ первой тетради сохранились три первыхъ листа, наполовину попорченныхъ; остальные листы до третьяго листа второй тетради пропали. Рукопись обрывается на 238-ой главѣ стихами.

ტახტის. გულისათვის. მოკალ. შენ. იმისთანა. შეილია.

ტახტ. გვირგვინსა. აღარ. ნახავს. აწ. სპანდიტის. თვალია.

ამ. სოფელს. კარგსა. არას. იქს. მკუდარი. ხარ. შერცხვენილია. და აწ. პირი. ჯამასპის. მიაპყრა. მისგან. გულ. დადაღულია.

Недостаетъ и попорчены нѣкоторые листы также и въ другихъ мѣстахъ рукописи. Последняя тетрадь теперь сороковая, въ которой 7 листовъ. Обыкновенно въ тетради 8 листовъ. Въ текстѣ указаны и заглавія статей, на которыя дѣлится Ростоміани, но счетъ главъ не приведенъ. На каждой страницѣ нашей рукописи помѣщены обыкновенно по 9 четверостишій.

На страницѣ ა,დ, на полѣ внизу запись вязью: ელენე — Еленэ. На страницѣ ავ,ლ verso поздняя замѣтка: ქ. მე სომხითის მეღიქის შეილმა ნინიამ ეს როსტომიანი ოთხს დღეს გარდევითხე და კიდევაც დაეისწავლე. როგორც მე ამან მამო, ღთმა ამისი პირველ მთქმელს აამოს თავის სარწმუნოებაზე. გიორგობისთვის აზ, ქქს უზთ.

«Я сынъ сомхитскаго меліка (Меликишвили) Нинія въ 4 дня прочиталъ и усвоилъ сей Ростоміани. Какъ мнѣ это доставило удовольствіе, пусть Богъ доставитъ такое же удо-

вольствіе первоначальному автору сей книги по вѣрѣ его, октября 17-го, въ корониконѣ 489 (=1801)».

Бумага рукописи разная по своимъ водянымъ знакамъ. Въ первой части рукописи филигранью служатъ: въ одной половинѣ листа въ картушѣ В. Ф., въ другой половинѣ въ картушѣ же С. Т.; филигрань бумаги другой половины рукописи—большой орнаментированный щитъ. Встрѣчаются и другія филиграны. Рукопись, вѣроятно, XVIII вѣка. Хотя нашъ списокъ Ростоміани и дефектенъ, но сохранившіеся обрывки трехъ первыхъ листовъ даютъ намъ драгоцѣнныя свѣдѣнія объ авторѣ одной части «Книги царей», который намъ до сихъ поръ былъ неизвѣстенъ. Мало того, мы даже и не подозрѣвали о существованіи на грузинскомъ языкѣ этой части «Шахъ-Намэ». Какъ было упомянуто раньше, на грузинскомъ языкѣ извѣстенъ былъ Ростоміани, т. е. та часть Шахъ-Намэ, которая начинается отъ рожденія Заала и кончается смертью Госташаба. Всѣ разобранныя выше рукописи №№ 1580, 406 и 428 только и содержатъ эту часть Шахъ-Намэ. Между тѣмъ наша рукопись открываетъ еще переводъ другихъ частей «Книги царей», которая предшествуютъ Ростоміани и носятъ названіе «Заакіани» и «Сааміани». Все это занимало въ нашей рукописи 128 страницъ или 576 четверостишій. Тутъ пмѣются рассказы о Заакѣ, Саамѣ, Фридонѣ и Манучарѣ. Далѣе слѣдуетъ извѣстный уже намъ Ростоміани. Предисловіе Заакіани состоитъ изъ 15 четверостишій; изъ нихъ первыя семь и два послѣднихъ кое-какъ можно еще возстановить въ нашей рукописи, остальные сохранились наполовину. Но и то, что сохранилось, даетъ драгоцѣнныя свѣдѣнія объ авторѣ Заакіани и мѣстѣ, гдѣ работа была выполнена. Изъ предисловія выясняется, что авторомъ Заакіани былъ нѣкій Мамука, царскій секретарь, который переложилъ въ стихи рассказъ о Заакѣ въ Одпшѣ (Мингреліи) въ бытность свою въ плѣну у Левана Дадіани, сына Ману-

чара. Въ началѣ авторъ заявляетъ, что старинный разсказъ о Заакѣ оставался въ Грузіи не переложеннымъ въ стихи (стало-быть, прозаическій переводъ существовалъ до Мамуки). Ни Шавтели, ни Саргисъ Тмогвели, ни Манучаръ Писатель (вѣроятно, Нануча Цицишвили, который сочинилъ продолженіе Барсовой кожи) не отважились, по словамъ автора, приступить къ этому дѣлу. Шота (Руставели) переложилъ въ стихи похвалу Таріеля и Автандила, хвалилъ Нестаръ-Дареджана и Тинатина. Кахетинскій царь Теймуразъ I былъ лучший изъ поэтовъ, но и тотъ не захотѣлъ взяться за это дѣло, а воспѣлъ Дзилихана и Лейлу. Я же, секретарь царскій Мамука, заявляетъ авторъ, переложилъ въ стихи Заакіани въ то время, когда былъ въ плѣну въ Одишѣ. Работа, какъ видно, была заказана ему Леваномъ Дадіани: შაჰრადბე, გვლგესე აშდგო ზააკიანი. Цѣлыхъ семь четверостишій заключаютъ въ себѣ восхваленіе Левана Дадіани. Леванъ же, упоминаемый въ записи, есть Леванъ II Дадіани († 1657), сынъ Манучара I. Леванъ II былъ самымъ могущественнымъ владѣтелемъ Мингреліи. Постоянно одерживая побѣды надъ сосѣдями, онъ неоднократно бралъ въ плѣнъ вельможъ, принцевъ и даже царей имеретинскихъ. Трудно утвердительно сказать, кто такой Мамука, авторъ Заакіани. Леванъ разъ взялъ въ плѣнъ извѣстнаго своею отмѣнною храбростію имеретинскаго царевича Мамуку, брата царя Александра, и задушилъ его въ крѣпости (Картлис-Цховреба, т. II, стр. 200). Объ немъ, конечно, не можетъ быть рѣчи въ нашей записи. Исторія упоминаетъ еще о другомъ Мамукѣ, имѣвшемъ дѣло съ Леваномъ Дадіани. Когда имеретинскій царь Георгій по наущенію моурава Георгія Саакадзе послалъ войска противъ Левана Дадіани, то главнокомандующими были назначены «бокаулт-ухуцесъ» (начальникъ приставовъ) Мамука и Амилгабаръ Абашидзе, но, по словамъ историка Вахушта, затѣя эта не удалась, и войска, обращенныя въ бѣгство, вер-

нулись назадъ (ibid., стр. 198). Быть-можетъ, главнокомандующій Мамука попался тогда въ плѣнъ, и хотя Вахуштъ его считаетъ бокаултъ-ухуцесомъ, но онъ могъ быть и секретаремъ имеретинскаго царя. Кромѣ того, мы знаемъ, что Леванъ Дадіани одержалъ еще побѣду надъ карталинскимъ царемъ Свимономъ въ Опишквитѣ и взялъ много плѣнныхъ (ibid., стр. 195). Возможно, что въ числѣ плѣнниковъ были нашъ Мамука и Бардзимъ Вачнадзе, которые и занялись переложеніемъ въ стихи «Заакіани» и «Сааміани». Ниже-приведенное заглавіе «Заакіани» приписываетъ Мамукъ, а «Сааміани» Бардзиму Вачнадзе. О томъ, что послѣдній именно въ Одишѣ переложилъ въ стихи «Сааміани», мы имѣемъ свидѣтельство царя Арчила. При дворѣ Левана Дадіани литература, видимо, процвѣтала. Приведемъ теперь предисловіе, изъ котораго мы взяли вышеприведенныя свѣдѣнія объ авторѣ Заакіани:

..[თავი] ჰირველი. დასაწყისი.....

..[წაკიანი] ნათქვამი არის მამუკა [მდივნისა]..

..[ამას უ]კანით საამის ანბავი ბარ[ძიმ] კახნამის ნათ[ქვამი ¹⁾]..

გეხვეწები გონიერთა, ვინცა [არ ხართ თვისა] მკვლელი;
ამას ყური მოუპყარით, ბრძენი იყოთ, ანუ ხელი,
საქართველოს ეს ანბავი დარჩომოდა ძველის ძველი,
და თუმცა იცოდეს ჩემგან უკეთ, რად არ მიყო ერთმან ხელი?

ვერ შეემართა შეფთელსა და ვერცა სერგის თმოგველსა,
ვერცა მანუჩარს მწერალსა, ტკბილის სიტყვისა მხმობელსა,
[მო]რიდებოდეს სიტყვასა, უშვერსა და საგმობელსა,
[და ვი]სცა გიკითხავთ ამბავი, თქვენც ხედავთ გაუწყობელსა.

¹⁾ Пополненіе недостающихъ мѣстъ этого заглавія и приведеннаго ниже текста есть не что иное, какъ догадка.